

لَوْحَةُ خَدَائِعِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
أَنزَلَ هَذِهِ السُّورَةَ
وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ

پست و ادب

لیکرنے

عبدالحمید اثر سلازے دبا جوہ

5355

تخت بھائی، مردان

یکم جمادی الاول

۱۳۰۰ھ

خود و نکی

ادب و اشعار سے تعلق رکھنے والی کتاب

قیمت اُوٹ روپیہ

اولیٰ نمبر ۵۰۰

5355

5355

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

پس له حمده له دروده وائی دا

دا په دژ د بنکلی مخ ولاړ کد ا

عبدالحلیم اشتر

بسم الله

بسم الله الرحمن الرحيم

تروون

دے دے کتاب تروون (انتساب) د حضرت شیخ
البشاری قطب الاقطاب شیخ رحمان کا صاحب رحمة
الله علیہ د مینوئی ہوئے او د "مقامات قطبیہ" او
"مقالات قدسیہ" مؤلف حضرت "عبد الحلیم" صاحب
علیہ الرحمة پیر "حلیم کل صاحب" مشہور دے
د مبارک نوم سرہ کوڑ

(عبد الحلیم)

فیضان د علم و فضل دے فیضان د رحمت
 احسان د ذکر و فضل دے احسان د رحمت
 درگاه د ولایت دے د علی د امامت
 عرفان د نور د حق فیض د عرفان د رحمت
 انوار دی چہ خواہی دی پر دنیا د معرفت
 دنیا د معانی شکر بیان د رحمت
 راز ہفتہ چہ یو راز دے د وجود اود معنی
 دا تخم شکر گل بوٹے پر نیکان د رحمت
 مرکز د امید و نو د وحدت د تعبیر و نو
 جلوے دی د شہود شکر عنوان د رحمت
 نسبت دے طریقہ سہروردی تر او بستی دے
 پالونکے د دے گل، بہادر خان، د رحمت
 مدار قطب الاقطاب د ولایت دے د خیل و نو
 انوار دی لاخلیبی پر جہان د رحمت
 جہان د سراد و نو د دود گونو دے آباد
 خولی دکہ لہ کلو د بستان د رحمت
 نازیبی پر خیل ناز د "حلیم گل" د دہر کدا
 باز گل، شہید، زمرے، اشراق خان د رحمت

—————

تقریظ (دے)

(۱)

ما د قاضی عبد الحلیم اثر نوے کتاب "پینتو ادب" یو نظر
 اوکو. قاضی صاحب د پینتو زودہ کرے د لارے هغه یو لے کرا لے
 آسانے کرے دی. چہ پر دے سلسلہ کیں طالب علمانو تر اکثر
 پینپی. د مضمون هر اړخ دے پر آسانه او خوند ناکه طریقہ واضح
 کرے دے. یقین دے چہ طالب علمانو تر به دد کتاب پر لوستو د پوره
 لویه فائده اوردی. خصوصاً هغه خللی شوک چہ پر مختلف امتحانو
 کیں پینتو پر حیثیت د یو لازمی یا اختیاری مضمون اخلی. دا حده
 خپل لوستو تجر بے پر بنا وا یم. اکثر خللی د حکومت د مختلفو
 لوړو ملازمتونو د پاره د مقابلے پر امتحانونو کیں شامل پی. او
 د پوره کیں پینتو د خان د پاره یو مضمون غوره کوی. پر دے
 خللو کیں اکثر و حثانه وخت بے وخته دا تقاضا کرے دے. چہ
 موثر د پینتو ادب، د هغه د مختلفو قسمونو اور رسم الخط، شاعری و
 غبره د تفصیلاتو پر حقله یو داسے کتاب غوار و. چہ دا هر خه
 پر کیں یو حائے را جمع کرے شوی وی. قاضی صاحب پر دے
 کتاب کیں دا هر خه را غونډا کړی دی. او خللی پینتانه به
 تر د علی فائده سره سره د امتحان د پاره هم د پوره فائده
 واخستے شی.

اثر صاحب خپل کتاب پر دود و حصو کینے تقسیم کرے دے.
 پر اوله حصه کینے د ادب تعریف او بیا د هغه د مختلفو اړخونو
 یو جامع و لے مختصر بیان کرے دے. دد پر اولو بابونو کیں

داجد نہ داخل تر املاء، انشاء او نثر پورے تولے قاعدے
 پر سادہ او لکھ و لکھ بیان کر کے دی۔ د نثر پر بیان کیں
 قاضی صاحب د نوے زمانے د کثرت و نثر لیکونکو د نثر خنے خوندکے
 نثر نے داغونے کر کے دی۔ دے سیر سیرے نے پر متلونو، محاورے
 او اصطلاحات ہم بحث کر کے دے۔ پر لغاتو نے ہم لکھے
 شان بحث کر کے دے۔ د افانو، نقلونو او د امو موضوع نے
 ہم سیر د مثالونو ورائی کر کے دے۔
 د کتاب پر دو پئم حصہ کیں مصنف د شعر پر فن و پر
 خوند ناک بحث کر کے دے۔ د تعریف او تقطیع قاعدے نے
 ہم بیان کر کے دی۔ او بیانے د پنتو شعر پر مختلفو قسمونو سیر
 د مثالونو او د بحث کر کے دے۔ د لکھی، مصرعے، شے،
 سندس، غزل، رباعی، چار بیتے، بدالے، لوبے، نیکی، بگٹی او نورو
 اصنافو د بحث نہ دوستو قاضی صاحب د عروض پر اصولو ہم
 تبصرہ کر کے دے۔

لکھ لکھ داجہ مصنف پر دے کتاب کیں د ادب د دوارو
 خانکو (نظم او نثر) پر حقلہ دیرہ معقولہ شیرنہ او تحقیق
 کر کے دے۔

(مولانا) عبد القدوس
 د اشکر پشتو اکادمی پشاور
 (پشاور) یونیورسٹی

تقریظ (۱۷)

ما د قاضی عبد الحلیم اثر تصنیف د "پنتو ادب" اولوست
 قاضی صاحب د کتاب پر تصنیف کیں چہ خورہ خوری کر کے
 دے۔ د هغه قدر هم هغه کوئے شی چہ چا د دے میلان بادیہ
 پیمانی کر کے وی حقیقت دا دے۔ چہ قاضی صاحب پر دے
 تصنیف د پنتو ادب یو داسے لوئے خدمت او کر۔ چہ دے نہ
 پخوانه دبل ادیب پر خوا خاطر کیں دا غلے وه۔ او نه چا تراوسه
 د دے کوشش کر کے وه۔ حبا پر خیال کیں د پنتو نخوا هریو
 فرد به تر ابد د قاضی صاحب د دے احسان ممنون او مشکو
 وی۔ په دے کتاب کیں د درج کوئو د پارا ما خپل
 نظم "چینه" ورکړو۔

محمد سدوس مهنه
 (دهزا یکی لکھی گورنر چل پرسنل سکر)
 مؤرخه ارشوال سلسله مقام
 تنهیا کلي ضلع هزاره

تقریظ (رائے) (۳)

د قاضی عبدالحلیم اثر علمی لیاقت و اخبار و نو مدیری تباہ
کہ۔ او دمدیری استعداد و دلہ دلییری شوق برباد کہ۔ عمر پر
تیر شہ او دا با خبرہ سرے د خان نہ خبر نہ شہ۔
یوہ زمانہ وہا چہ دکا (یعنی حما سبق ملگری عبدالحلیم
اثر) بہ د علم پر طلب کیں سفرے کولے۔ ہفہ وخت پہ خیلو معاصرو
کیں ممتاز طالب علم گنولے شہ۔ او لکہ د انوری کہ د علم نہ لاس
پر سر شوی نہ وے۔ نو ن بہ دیوے جامعہ مشر استاذ
وہ۔ بیائے اخباری دنیا تہ کوتے و اچلے۔ او پہ پینتو ادب کیں
ٹے داسے بشکی بشکی نقشونہ شکارہ کول۔ چہ د پاکستان و افغانستان
ادبیان پر بہ شریکہ شاہی وے۔ او کہ یوازے دغہ کار تہ وقفہ شہ
نو ن بہ ٹے د صوبائی سیاست وادے پہ لاس وے۔ او د سر پہ
اخباری لیکوالو کیں بہ شمیر وہ۔

قاضی صاحب د عربی او فارسی ادب کافی مطالعہ کرے دہ
د عربی علوم او فنون فاضل دے۔ او دا ورتہ معلومہ دہ۔
چہ ٹونہ مشرانو د خیلو ژبو ادبی خدمت پر کوم کوم رنگ کیں
کرے دے۔ او د دے وچھے نہ دھغوی تحریر او تقریر یو مخصوص
طرز لری چہ ہفہ د عامو خلقو سرہ گہون نہ قبلوی۔

د "پینتو ادب" د دوئی تازہ شاہکار دے۔ ٹومرہ چہ ماتہ
معلومہ دہ۔ ٹونہ پہ دے وطن کیں پہ دے موضوع باند لا تراوسہ
چاقلم اوچت کرے نہ دے۔ او دا رویتے کوشش دے چہ قاضی

عبدالحلیم اثر د پینتو ژبے د ادبیاتو پہ حقلہ کرے دے۔ او حقہ خبرہ
دا دہ چہ کوشش کامیاب دے۔ او د مبارکی مستحق دے۔

کہ یوسرے خالص د ادب مطالعہ کول غواری۔ نو د ہفہ د پارہ
پہ دے مجموعہ کیں ہر خہ شتہ۔ د پینتو ژبے سرہ چہ کوم فنون
تعلق لری۔ د ہفہ لکولو سر سری ذکر پہ کیں موجود دے۔ او پہ
ہر فن باند بنا غلی مصنف یوسر سری بحث کرے دے۔ د ادب
د گت گت نہ ٹے ملغلرے دا لکولے کرے دی۔ او ہفہ ٹے پہ دے
کتاب کیں پیلے دی۔

ٹونہ د بعض لیکوالو دا قاعدہ دہ چہ پہ اردو یا فارسی
او عربی کیں خہ بیاموئی۔ نو ہفہ پینتو تہ د نقل کری۔ او کہ د پینتو
پہ قامت باند ہفہ جامعہ راستہ نہ راجی۔ نو بیا دا چل نہ ورچی۔ چہ
پہ ہفہ کیں مناسب ترمیم او کری او د پینتو پہ قد و قامت باند
ٹے برابرہ کری۔ بلکہ د دے نہ برعکس ہغوی اول خو پینتو ژبے
او خیلو مشرانو تہ د د بڈ او وائی۔ او بیا پہ دے کوشش کیں لگیا
شی۔ چہ د خیلے خوبے پینتو نہ پوڈہ، غوہ و نہ اولاس پیے
پرے کری۔ چہ دغہ پردی جامعہ پر پہ چل ول برابرہ شی۔ پہ دے
کوشش کیں ہغوی د پینتو سرہ ہفہ توقہ او کری۔ لکہ یوے نیک
نیتے بودی چہ د بادشاہ د باز سرہ کرے وہ۔

د خداے پاک شکر دے۔ چہ د قاضی صاحب کوشش د داسے
عیب نہ پاک دے۔ دوئی چہ د نور و مشرقی ژبو پہ ادبیاتو کیں
ہر خہ لوستی دی۔ پہ ہفہ کیں ٹے مناسب ترمیم کرے دے۔ ہفہ
ٹے د پینتو پہ قد او قامت برابرہ کری دی۔ او بیا ٹے د نور و ملکرو
(ادبیان) د پارہ د ترقی لارہ آژادہ پر بند دے دہ۔

پڻتو به به ڏچل غم به ورائي ٿي. ڇر مون به مشرقي او مغربي
ادب سمندرون ۾ چاڻو ڪيو. او دهغه ملغلر ۾ خپل خوب ۾ ٿي ته
ور به غاره ڪيو. د نورو خلقو به فنون او فني اصطلاحات ڪي
مناسب ترميم او ڪيو. پڻتو ورته فنون فرض ڪيو. او دهه ڇا
نه ڇر بنايسته ٿين ورتي به لاس راڻي. هغه د خپل علم او تجرب
به ذريعه تراشو او د پڻتو د حالت سره ۾ مطابق ڪيو.
په ۾ ۾ حقه قاضي اثر صاحب دير د تعريف قابل
ڪار ڪري ۾ ۾. ڇو نه د پاره ۾ ۾ يوه نوي لار پراسته.
او اُميد ۾ ۾ ڇر ۾ ۾ ۾ ڪتاب به پڻتو لوستون ڪو ته
ديره فائده او رسي.

حافظ محمد ادریس د طورو

پروفیسر د گورنمنٽ اکیڈمی موریل کالج

(مردان)

سِرِيْزَہ

خدا ۾ پاک به بقول پيدا وڃي ڪن انسان له لويه برخه و ڪري
ده. د پوهه او عقل نه تير ۾ داسي يوبل امتياز ۾ ۾
ور ڪري ۾ ۾. ڇر دهغه به وسيله خپل تجرب ۾، مشاهد ۾ او
علمي معلومات بل چا نه بنود ل شي. او د نورو د معلومات
خيالات او افڪار نه فائده پورته ڪو ل شي.

انسان خيل خيل او ٽپ ٽپ ۾ ۾. قدرت د زمڪ ۾ به بيلو
بيلو رخو او راغو ڪن وڃي ۾. ڪه يو خيل به يو ڏکري ۾. نو
بل خيل به بل هيواد. ڇر ٿوري ڪنڌر قومن دي. هو ڏاڏي
ڪنڌر ۾ ٿي دي. د دنيا به گوڻه ڪوڻه ڪن به بيلو بيلو ٿيو
وڻ، ليڪل او لوستل ڪيبي. انداز ده. ڇر ۾ به ڪرده دنيا
ڪن خواشا نه ۾ سو ٿي وڃي شي. وائي ڇر د ۾ واره ٿيو
ماخذ يوه داسي ٿي ده. ڇر دا بقول ٿي تر نه داوتل دي. وڃي
دغه بنيادي او د بقول نه اولئي ٿي به ڪومر يوه ده؟ دا حال
لا پور به يقين سره معلوم شو ۾ نه ۾. سره د ۾ ڇر ديرو
پوهانو به خيل اٽڪل به ۾ ۾ ميدان د فڪر او خيال ڀلي
تيزي دي.

انسان ڇر خيل خيالات ڏيکاره ڪوي او مطلب ادا ڪو ل
غواهي. نو د ۾ د پاره ۾ ٿي به مخصوصه اله ده. د انسان
زيات ضرورتون د ٿي سره ترون لري. له ۾ ڪبله اڪثر
قومون د خيل خيل ٿي د ترقي پکو ته هغه ڪرڙو ل ده او

کوشش نے کرے دے چہ پر کومو وسیلو د ژبے ترقی سر نیسی۔
چہ هغه را غونډه ځای کړی۔

د ژبې د ترقی نه دا مراد دے۔ چہ په الفاظو کښ نه روانی
وی۔ د فصاحت او بلاغت صفتونه د لری۔ او په عبارت کښ د
یو داسه خوند او اثر پیدا شی۔ چہ د اوریډونکی زړه پر لیواله
شی۔ د د غرض د پاره د دنیا پوهانو داسه کڼر علمونه رغ کړی
دی۔ چہ د هغه په ذریعہ پر ژبه کښ فصاحت او بلاغت پیدا کیدل
شی۔ او د خوند ناک تحریر او تقریر قابلہ کړیدل شی۔
داسه علمونه ته "ادبیات" وایي۔ او په غیر د د علمونو هیت
یوه ژبه ادبی او علمی ژبه کیدل نه شی۔

د هر یو قوم اصلی ژبه ځان له خه قاعدے او اصول لری
پوه خلق او عالمان په اصلی ژبه کښ لیتون شروع کړی۔ د
ژبې د لېجې، د طرز د اداء، د محاورو، د لغاتو، اصطلاحاتو
په وونډ او لکوی۔ بیا دغه قاعدے او اصول سره را غونډه
کړی۔ سمون ور لره ور کړی۔ او هم دغه اصولو ته ادبی علمونه
وئیل شی۔ د دے حقیقت له مخه چہ د ادبی علمونو بنیاد د ژبې
په خپلو اصلی قاعدو او بنیادی اصولو ولاړ دے۔ او ژبه هاله
کمال ته رسیدلے شی۔ چہ د فصاحت او بلاغت قاعدے او اصول
په اولتولے شی او را غونډه کړے شی۔ او ترتیب ور کړلے شی۔
دا خبره به او منو چہ د پښتو ژبې ادبی ترقی به هم په دے
جوړ کیدی۔ لکه چہ بیان شه۔

په دے وجه د پښتو ژبې په اصلی او بنیادی وسیلو بحث
ضروری دے۔ د دے په ځای کد د فروعاتو په څیرنه بحث شو۔

نو حقیقی مقصد به په ځای پاتے شی۔

د ژبې د ادبی ترقی د پاره دا کوشش لازمی دے۔ چہ ادبی
پنگه نه پور او کره وی۔ ژبه روانه، ساده او سلیسه شی۔ په ذهن
کښ په آسانه را تللے شی۔ په داسه اوجت ادبی کلام باند د قدرت
حاصلولو د پاره د ژبې د عیبونو او خوبائیانو پیژندل په کار دی۔
او دا پیژند کلو د ژبې د قواعدو، اصولو، اصطلاحاتو، محاورو،
لهجو او لغت د پیژندلو سره تړون لری۔

خه رنگ چہ هره ژبه خپلے خاصه محاوره، اصطلاحاتو، او
امتیازات لری او د دغه ژبې قاعدے او اصول د هغه په رتبه
کښ جوړیږی۔ پښتو ژبه هم خپل خاص خصوصیتونه او امتیازات
لری۔ چہ د هغه نه په کڼرو ادبی حیثیتونو تعبیر کیدلے شی۔

کیدلے شی چہ تر خه حده د ادبی ترقی په لحاظ پښتو ژبه
د نورو ادبی ژبو نه لا روسته پاتے وی۔ لیکن دا یوه ډیره
پخوانی ژبه ده۔ ډیره لویه لمن لری۔ او د هر قسم نه ادبی
استعداد په کښ ډیر دے۔ بلکه رښتیا خبره دا ده چہ پښتو
ژبه په ډیرو خصوصیتونو کښ د اکثر ژبو نه پراخه ده۔
د دے لمن هر خوا ته دوسره اوږده او پلنه ده۔ چہ د
جدا جدا مفهوم د پاره کڼر لغات او محاورے لری۔ ولے
سره د دے دا ژبه لکه د شارے زمک د نظر نه پریوتے
بے روزنې او بے خصمانے پاتے ده۔ خان خوشحال خان
ختک وایي۔

چای پلوه مخ وا نه خيست

پښتو لا هسے بکړه پرتو ده

او سرے دے پینتو ژبہ لا ژوندی پاتے ده - او په نظم
 او نثر دواړو کښ بڼه بڼه مضمونونه په کښ لیکل شې -
 د پینتو ژبې د ادبی خصوصیتونو تحقیق او هڅه له
 ترقی وړ کول یو داسه علمی او ادبی کار ده - چه د زیاتو
 توجه حقدار ده - او هم په دې خیال او نیت هڅه دا
 خپل تالیف "پینتو ادب" خپل پینتون قوم ته پیش کوم
 د پاک خداي نمر سوال ده - چه خدا دا کړاو قبول
 او منظور کړي - او د پینتو ژبې د ادبی ترقی په لاره
 کښ مفید ثابت شې - توفیق وړ کونکي خاوند تعالی
 ده -

عبدالحلیم اثر

یکم جمادی الاول ۱۳۴۰ هـ

تخت بهائی ، مردان .

د مضمونونو فهرست

شماره	سرې	شماره	سرې
۱	تړون	۳	۲۱
۲	تقریظ او ویت	۵	۲۲
۳	سریزه	۱۱	۲۳
۴	ادب (تهید)	۱۴	۲۴
۵	پینتو ادب اوله برخه	۲۳	۲۵
۶	توری (حرفونه)	۲۵	۲۶
۷	لهجه	۲۷	۲۷
۸	د لهجه کرښه	۳۰	۲۸
۹	د پینتولس	۳۲	۲۹
۱۰	کره لهجه	۳۵	۳۰
۱۱	لیک او لیکنه	۳۷	۳۱
۱۲	مخصوص حرفونه	۴۱	۳۲
۱۳	قاعدې	۴۹	۳۱
۱۴	د تانیث قسمونه	۵۳	۳۲
۱۵	د کلمو ترکیب	۴۰	۳۳
۱۶	صحیح تلفظ	۴۱	۳۴
۱۷	سلاست	۴۲	۳۵
۱۸	انشاء	۴۳	۳۶
۱۹	د پینتو نثر	۴۰	۳۷
۲۰	تحریری نثر	۴۱	۳۸
۲۱	پخوانی نثر	۲۱	۲۱
۲۲	موجوده نثر	۲۲	۲۲
۲۳	منثور ادب	۲۳	۲۳
۲۴	لغات	۲۴	۲۴
۲۵	مرادف لغات	۲۵	۲۵
۲۶	جذب او تحلیل	۲۶	۲۶
۲۷	محاورې	۲۷	۲۷
۲۸	اصطلاحات	۲۸	۲۸
۲۹	متلون او نقلونه	۲۹	۲۹
۳۰	افسانې او نقل	۳۰	۳۰
۳۱	پینتو ادب دویکه برخه	۳۱	۳۱
۳۲	د شعر فن	۳۱	۳۱
۳۳	د شعر تعریف	۳۲	۳۲
۳۴	د شعر قسمونه	۳۳	۳۳
۳۵	شعر د لفظ په لحاظ	۳۴	۳۴
۳۶	ملي شعرونه	۳۵	۳۵
۳۷	سیلاب د پینتو عروض	۳۶	۳۶
۳۸	اوزان	۳۷	۳۷
۳۹	د لنوی ادبی اړخونه	۳۸	۳۸

تہید آدب

آدب د عربو پہ لغت کیں د پوھے ، د زیرکئی ، د بلنے او د هرشی د اندازے ساتلو د معنی لکانو د پارہ داغلے دے ۔
د شیخ رئیس ابن سینا دا خبرہ یہ تعریفات الجرجانی کیں نقل شوئے دے ۔ چہ آدب هغه پوھے او زیرکئی تہ وائی ۔ چہ د هغه پہ واسطہ سرہ سرے د خطانہ پیچ شی ۔ د ادب دوا قسمونہ دی ۔
۱۔ یو طبعی ادب ۔ چہ نفسی ادب هم ورتہ وئیے شی ۔ یہ دے کیں قول اخلاقی فضیلتونہ او بنیکوئے شامی دی ۔ چہ د بنیاداں پر ختہ کیں د خدائے پاک لہ طرفہ ایینی شوی دی ۔ لکہ سخاوت خوانمردی او نور داسے فضیلتونہ شول ۔

۲۔ دوئم درسی او کسبی ادب دے ۔ چہ د لوستلو او د زده کوو پہ ذریعہ حاصلی پی ۔ د دے نہ مراد داخیز دے ۔ چہ یہ بنہ طریقه سرہ د وینا ، د لیکو او د خپل مطلب بشکار کوو چل زده کرے شی ۔

د ادب علم | د ادب علم پہ اولہ معنی د اخلاق و علم تہ وائی ۔ او پہ دولیثہ معنی هغه پوھنہ دے ۔ چہ د وئیو ، لیکو او بنے وینا (خطابت) طریقه پر باند زده کیوی ۔ یا د امام سخاوی صاحب خبرہ چہ د نشر او نظم بنہ والے ، بد والے ، اوچت والے ، شکستہ والے ، کرہ او ناکرہ پر باند معلومید لے شی ۔
د یو بل عالم دا رائے دے دے ۔ چہ هغه بقولے پوھے چہ سرتی

شماره	سر	شماره	سر	شماره	سر
۳۹	مصره او تپہ	۲۱۸	۵۱	د عروض علم قافیہ	۲۹۸
۴۰	د مصر و ادبی ویش	۵۲	۳۰۱	علم قافیہ	
۴۱	سندره	۲۲۲	۵۳	رباعی	۳۰۲
۴۲	تکئی	۲۲۸	۵۴	غزل	۳۰۹
۴۳	غبرونه ، نارے	۲۲۹	۵۵	قطعه	۳۲۲
۴۴	بدلہ یا لوبہ	۲۳۵	۵۶	مثنوی	۳۲۷
۴۵	لوبہ	۲۳۹	۵۷	قصیدہ	۳۳۲
۴۶	نیمکی	۲۴۲	۵۸	ترکیب بند	۳۴۵
۴۷	بگیتی	۲۴۶	۵۹	مرتب	۳۴۸
۴۸	ملی رباعی او غزل	۴۰	۶۰	مخمس	۳۵۰
۴۸	رباعی	۲۵۲	۶۱	مستدس	۳۵۳
	چار بیتہ مستزاد		۶۲	مستبح	۳۵۷
۴۹	چار بیتہ	۲۷۲	۶۳	مثنی	۳۶۰
۵۰	عروضی شعرونہ	۲۹۷			

دوینا طریقہ، دول او طرہ بنائی. او په ښه شان سره لیکلو، لوستلو او وینا او د بلاغت اسباب او د فصیح او بلیغ کلام د اصولو پېژندنه پر کيږي. هغه تر علم ادب وایي.

هرکله چې نثر او نظم د علمونو د بیان، د تاریخ د لیکلو او د پوهولو راپوهولو دوه لویې ذریعې دي. نو په دې دواړو کښ مهارت پیدا کول. او د دغې مهارت په ذریعې خپل مطلب او خیالات په ښه شکل کښ ښکاره کول د ادب غایت او غرض گنډلې شي.

نن ورځ د نوي ادب په مفهوم کښ د تنقید روح هم د ادب یوه څانگه شمیرلې شي.

ادیب | ادیب په لغت کښ پوهه، زیرک، رابلونکی اود اندانې ساتونکی ته وایي. او په اصطلاح کښ هغه څوک دے چې په ادبي علومو کښ د پوهې خاوند وی او د دغې علمونو په اصولو برابر نظم یا نثر وئیل او لیکل شي.

ادیب له پرکاردی. چې د یوې داسې ملکه او توان خاوند وی. چې د هغه په واسطه ښه او بد، پریوتې او لوړ کلام پېژاند شي. او د صلاحیت او قدرت هم لری چې هر قسم معنی او مطلب په خوند ناک، خوږ او صحیح عبارت کښ راوی. لنډه دا چې څوک د ژبې د علمونو په اصولو برابر څه وئیل او څه لیکل شي. هغه ته **ادیب** وایي.

ادبي علمونه | هغه علمونه چې د ژبې خدمت کوی. او د هغه په واسطه سره د نثر او نظم په فن کښ ښه مهارت پیدا کيږي. هغه ته ادبي علمونه او د ژبې علمونه وئیل شي.

د ادب قسمونه | ثعالی وایي. د ادب د پالنې او زده کړې د پاره عربو خپل علمونه په دولسو څانگو ویشلي دي. په دې کښ څه علمونه اصولي وایي. او څه ته فروعی وایي.

اصولي ادب | لغت، صرف، نحو، اشتقاق، معانی، بیان، عروض، قافیې. دا اته علمونه اصولي بلل شي او د بدیع علم د معانی او بیان تابع گنډی.

فروعی ادب | خط، انشاء، د شعرون، محاضره، تاریخ. دا پنځه واره فروعی علمونه شمیرلې شي.

څه عالمان علم الانساب، د قصو علم، د متلونو علم، د خطا علم، د ملکونو او د لارو کوڅو علم دا ټول د علم محاضرات ښاخونه گنډی.

وجه | د علم ادب په دوه سره گنډو برخو ویشلو وجه دا بیان شوې ده. وایي چې هرکله چې د ادبي علمونو تعلق د الفاظو سره دے. نو یا به

(۱) د لفظونو د مفرداتو د موادو او هیئتونو نه خبرې کوی. نو دغه د لغت علم شه. په دې علم کښ دا ښودلې شي. چې دا لفظ د کوڅې معنی د پاره ایښه شوې دے.

(۲) یا به په دغه علم کښ یوازې د الفاظو د شکل او صورت نه بحث کيږي. دغه د صرف علم دے. په دې علم کښ د کلمو د جوړښت، سمون او ښاکیدلو د حالاتو نه بحث کيږي. یعنې د کلمو د زور زیر، (حرکاتو، سکنا تو) او ویدولو، لږولو، اوږولو او تغارلو، بدلولو بحث وی.

(۳) او که بحث په دې وی چې کومه کلمه بنیادی ده. او کومه د

هغه فرعہ دہ۔ او دا فرعی کلمہ د دغے اصلی کلمے نہ خشک راوتلے
دہ۔ نو دغے نہ علم اشتقاق وائی۔

(۳) کہ بحث د مرکبو لفظونو نہ وی۔ نو دا بیا پہ دوه قسمہ دے۔
خک کہ چرے د مرکبو لفظونو پہ اصلی ہیئت باند بحث
وی چر دا کلمہ خشک بناؤ شوی دہ۔ او دا عراب لے خہ حال
دے۔ نو دغہ د نحو علم دے۔

(۵) او کہ بحث پہ دے وی چر د لفظ او معنے مطابقت خہ دے۔
دغہ د معانی علم دے۔ پر دے علم کین د لفظ حالات هم
بیانیری مگر پہ دے رنگ چر دا پہ کین بنود لے شی چر دے
خبرے مطابقت د مقام د اقتضاء سرہ خہ رنگ دے۔

(۶) او کہ دا بحث وی چر کومہ یوہ معنے د هغه بے نہ واضحہ
دہ او کومہ معنے د هغه نہ پتہ دہ۔ نو دا د بیان علم دے۔
د دے علم فائده دا وی چر بیا سرے یوہ خبرہ او یو مطلب
پہ گنرو مختلفو لفظونو کین ادا کو لے شی۔

(۷) او کہ بحث د هغه مرکباتو وی چر هغه موزون وی نو دا
بیا پہ دوه قسمہ دے۔ کہ یوازے د وزن خہ رنگ والی نہ بحث
کوی نو دغہ د عروض علم دے۔ پر دے علم کین د شعر
اوزان او بحر و نہ بیانیری۔ د پینتو ژبے پہ لحاظ سرہ دا
علم پہ دوه برخو ویشل شوی دے۔

(۱) یوہ برخہ هغه دہ۔ چر د عربی ژبے د عروض پہ پیروی
او پر عربی بحر و نو برا برد پینتو ژبے د شعرونو بحث پہ
کین شوی دے۔

(۲) دولیمہ برخہ هغه دہ۔ چر د پینتو ژبے د مخصوص عروض

او بحر و نو نہ بحث دے۔

(پہ دے کتاب کین دا دولیمہ برخہ علم عروض بیان شوی دے)
(۸) او کہ دبیتونو دا آخر نہ بحث کوی۔ نو دا د قافیہ علم دے۔
دا آتہ وارہ خوشول د علم ادب اصولی قسمونہ۔ پاتے شول
فروعی قسمونہ۔ نو کہ

(۱) د لیکن او کتابت او خط پہ نقشونو او شکل باند بحث وی۔
نو دغہ د خط علم دے۔

(۲) او کہ بحث یوازے پہ نثر پورے خاص وی۔ نو دغہ د
انشاء علم دے۔ د دے علم پہ واسطہ سرہ د معنے اکانو نہ
اچستنہ او ولا یرو ل معلومو لے شی۔ یعنی دا پوهه تر نہ
حاصلیدے شی چر یوہ معنے پہ موزونو لفظونو کین ادا
کری شی۔

(۳) او کہ دا بحث پہ منظوم کلام پورے خاص وی نو دغے تر قرض
الشعر یا د شعر فن ویشل شی۔

(۴) او کہ د نثر او نظم د وار و نہ بحث کوی نو دغے تر علم محاضره
وائی۔

پہ علم محاضرات (د نثر فن) کین د پوهه حاصلو نہ پس
سرے پہ دے قادر شی چر د محاورے سرہ سم او د قاعد
سرہ برا بر سنه لیک او کوی۔

(۵) او کہ د تیر و شو و ختونو، زمانو، قومونو او مشهورو
خلق و واقعات او حالات او د اولسونو رویش، وسمونہ
او دود، دستور، بیانوی نو دغہ د تاریخ علم دے۔

ادبیات | هغه نثر او نظم چر د ادبی علمونو پہ اصولو برابر

وی۔ ہفتہ ادبیات وٹیلے شی۔ یعنی ہفتہ اول وریا نوہ، غور منضمونہ
 سبکی سبکی متلونہ او خوابہ اشعار چہ بہ ہرہ زمانہ کنس دثہ پوہہ عالما
 وٹیلے دی، لیکلی دی یائے وائی۔ اولیکی۔ ہفتہ ادبیات دی۔
 ادبی علمونہ ہم ادبیات وٹیلے شی۔ لکہ داجت مخکنس تیر شہ۔
دادب قسمونہ | دوعیت پہ لحاظ ادب پہ دودہ قسمہ۔ یوتہ نثر
 او بل تہ نظم وائی۔

دمشرقی ژبو عالمان، خصوصاً عربی او فارسی ژبو ادبی نظم تہ
 "شعر" ہم وائی۔ البتہ دیورپ خلق چہ دشعر گوم تعریف کوی د
 ہفتہ پہ رنوا کنس ہغویٰ ہفتہ نثر تہ ہم شعر وائی۔

پینتو ادب | دہ تقسیم لہ مخ مونہ داکتاب "پینتو ادب" پہ دودہ برخا ویشہ۔
 یوہ اولئی برخہ دہ "پینتو نثر" او وریسہ دوئیہ برخہ دہ "پینتو شعر"
پینتو نثر | پہ دہ اولئی برخہ پینتو نثر کنس دخط علم، دانشاء علم، دمتلوف
 علم، دنثر فن، دلغاتو علم، افسانہ، داجتو نہ راوری شوی دی۔

پینتو شعر | اوپہ دوئیہ برخہ پینتو شعر کنس دپینتو تہ دخصوص علم عروض،
 دشعر فن، اودپینتو تہ دملی ادب او عروضی ادب داجتو نہ راوری شوی دی۔
 ہرکلمہ چہ ادبی علمونہ داتقسیم عربی ادبیانو کوہ دے۔ اودا "فنون"
 پہ اول سرکنس ہغویٰ مرتب کوی دی۔ پہ دہ وجہ مونہ دہغویٰ پہ پیری داصلی
 ادب پہ درے خانکو صرف، اشتقاق او نحو د"پینتو قواعد" پہ نوم حالہ
 کتاب لیک دے۔ اودغہ شان "پینتو بلاغت" دمعانی، بیان، بدیع،
 عروض او قافیہ پہ باب خان لہ کتاب دے۔

پہ دے تالیف کنس کہ خہ ہیر یا خطایی رانہ شوہ وی دہفتہ دخد آنہ
 بخینہ خواہہ۔ اودلوستونکونہ ددعا امید لرم۔ خدائے دہونہ مل شی۔

(عبدالحلیم اشہ)

پینتو ادب

(اولہ برخہ)

دنثر فن

رسم الخط

[illegible]

اوئے پستانہ دے حرفونو تلفظ پہ دے شان کوی -
خ دے حرف تلفظ دے چ او س پہ کدون (اختلاط) سہ
 او دسین آواز ورکوی - دپینتوئے خے قبیلے دے خ پہ خائے
 چ وائی - لکہ دے "خے کوئے" پہ خائے وائی "چے کوئے"

ح دے حرف تلفظ دے ج او ز پہ کدون (اختلاط) سہ
 کوئے شی - او بعضے قبیلے خالص ج لولی - لکہ دے
 "خائے" پہ بدل کیں "جائے" وائی - پہ اوستا ژبہ کیں دے حرف
 (ژ) آواز دے تہ نزد دے دے -

ب دے حرف تلفظ دے فارسی ژبہ دے حرف ژ نہ لوشان
 دے ژبہ دے صیغہ نہ کوئے شی - یعنی دے حرف مخرج
 دے حرف گ او ژ دوارو ترمینہ دے - دا دپینتو ژبہ یو
 داسے حرف دے - چہ دنور و ژبو پہ لیکو یا ویلو کیں دے
 نظیر نشته -

پ دے حرف تلفظ ہم دے عربی ژبہ دے حرف پ پہ خیر
 دے - لیکن لوشان دے صیغہ نہ ادا کوئے شی - پہ
 سنسکرت، اوستا او دے دوارو ژبو پہ نور سناخونو کیں
 دے تہ نزد دے آواز موجود دے -

ژ دپینتو ژبہ پہ صحیح حرفونو کیں دے حرف ژ نظیر پہ
 فارسی ژبہ کیں موجود دے - لکہ "کژ"، "دژ" وغیرہ -
ر دا دوارو حرفونو پہ فارسی ژبہ کیں نیشہ - او پہ
 سنسکرت ژبہ کیں شته دے -

دپینتو شی ویشٹ صحیح حرفونو چہ پور تہ یاد شول -
 دے نہ علاوہ پہ پینتو ژبہ کیں اتہ حرفونو دے عربی ژبہ ہم دی -

هغه دا دی -

ث، **ح**، **ص**، **ق**، **ض**، **ط**، **ظ**، **ع**، **ش** -
 دے حرفونو خاصہ علامہ دا دے - چہ دا پہ کوم لفظ کیں
 راشی هغه پورہ لفظ بہ عربی وی - ترتیب وار مثالونہ دے دا
 دی - ثواب - حکمت - صداقت - ضد - طاقت - ظلم - عدل -
 قدرت - شاهد - بلہ علامہ دے دا دے - چہ دا حرفونو دپینتو
 ژبہ پہ بل کوم یو حرف نہ بدلیدی - او پہ کوم کلمہ کیں چہ دے
 پورے اتہ حرفونو نہ یو حرف پہ بل بدل شوئے وی - هغه روغہ
 کلمہ بہ عربی نہ وی - مثلاً پہ کوم کلمہ کیں چہ ش پہ بن بدل
 شوئے وی - هغه روغہ کلمہ بہ فارسی وی - لکہ "پشیمان" خے
 "پنیمان" لیکن کہ روغہ کلمہ عربی دے - نو بیاش پہ بن نہ
 بدلیدی - مثلاً دے "شدر" پہ خائے "بدر" او دے "شدید"
 پہ خائے "بتدید" نہ شی ویلے -

لہجے

پہ اصل کیں دپینتو ژبہ بنیادی لہجہ هر چترہ یوہ دے - خود
 خے لہجہ پہ تلفظ یا پہ الفاظو کیں شہ نہ شہ جزوی اختلاف
 موجود دی - او دے لہ کبلہ دپینتو ژبہ کنرے لہجے سہ پہ
 کور کیں دے صرف او نحو پہ قاعدو کیں ہم اختلافات لری -
 دے مثال داسے دے لکہ قول پینتون یوقوم دے - لیکن
 دجغرافیہ او طبعی ویش لہ سببہ چہ لور لور غرونو د مختلفو
 قبیلو پہ صیغہ کیں دیوال شوی دی - نو دے دوی پہ محاورو او

لغاتو کښي ټي خدا والي راوستل دے۔ مثلاً :-

(۱) د جوارو دودئي ته مڙمند، يوسفزي، د باجوړ ترکلاني او د خوست خواؤ شا خلق "سکرک" وائي۔

(۲) شنواري، آفريدي، وړکزي ورته "پياؤڅه" وائي۔

(۳) خدران ورته "نځي" وائي۔

(۴) وزير، او مسعود ورته "کډله" وائي۔

(۵) او غلجي ورته "جوارے" وائي۔

د پښتو ژبې کثرت لږې سره په کور کښي په تلفظ کښي او په صرف او نحو کښي چرکوم جزوي اختلافات لري۔ په مجموعي حيثيت سره د هغه عام ویش داسې دے۔

۱ | يوه د هغه پښتو لهجه ده چې د حروف ښ په ځائې حروف څ استعمالوي۔ او د حروف ښ په ځائې حروف گ استعمالوي۔ لکه آفريدي او يوسفزي چې لفظ "پښتو" په عربي حروف څ سره "پختو" لولي۔

۲ | دويمه د هغه پښتو لهجه ده چې د پښتو حروف ښ په ځائې د فارسي حروف ښ او د حروف ښ په ځائې باندې فارسي حروف ښ وائي۔ لکه خټک، مروت، او د قندهار او بلوچستان خلق چې ښېکړه ته ښېکړه او د پوهېږم په ځائې پوهېږم وائي۔

يادگيرنه

د پښتو په ټولو قبيلو کښي صرف بر مڙمند او د افغانستان د لږو کړ خلق د پښتو مخصوص حروف ښ صحيح ادا کوي۔ او د ډېر ځائې د فارسي حروف ښ يا د عربي حروف څ نه ادا کوي دغه شان د ضلع کوهان خلق خصوصاً بڼکښي د پښتو ژبې مخصوص حروف څ صحيح ادا کوي۔ او د ډېر ځائې س يا ټ نه وائي۔ د پښتو يوه محدوده طبقه لکه د چلغو واحدزي د ډېر ځائې خالص ښ استعمالوي۔ مثلاً د "ډوبل" په ځائې "ډوبل" او د "ډېر" په ځائې "ډېر" وائي۔

د تلفظ د اختلاف په بنا يوه بله لهجه د تيراه د آفريدي۔ د ښو د شيتک قبيلې او د وزيرستان د خلکو ده۔ او يا په يوسفزو کښي د مليرو قبيلې لهجه ده۔

الف | آفريدي حروف الف په مېږ دالف او و کښي استعمالوي پياڅه (سکرک) ته "پياؤڅه" وائي۔

ب | د ښو او وزيرستان (و) واؤ مجهول په (ي) مجهوله او (و) معروف په (ي) معروف بدلوي۔ مثلاً "مور" په واؤ مجهول "مېر" په يائې مجهوله او "لور" په واؤ معروف "لېر" په يائې معروف وائي۔ پښتون ته پښتښ وائي۔

محاوره ده :-

تښته۔ لينده۔ پيکه۔ ريند شه، ريند ټي کړي۔
(يعني ټوټ دے۔ لوند دے۔ پوه ټي کړه۔ ژوند شه !)

او یوسفزائی چر ددے کرښه بله غاړه ته پراته دی -
 وائی :- "خوږه خبره ده - مونږ پوهیږو"
 یعنی د افغانستان په قبیلو کېن مثلاً څه حصه مېمند،
 ځوکیانی، څمکنی، څدران، څاخی، څوست وال او داسه نور
 د پښتو ژبه حرف ښ په عربي حرف څ سره ادا کوی -
 او پښتو ته پڅتو وائی -

او د پاکستان په قبیلو کېن گدون، یوسفزی، مېمند، د
 باجوړ ترکانی، خلیل، مگیکانی - ملاکوړی، شنواری، داودزی،
 ماموندزی او دگره توری او ورکزی پښتو حرف ښ
 په عربي حرف څ سره ادا کوی او پښتو ته پڅتو وائی -
 په دوئی کېن بره مېمند او ورکزی یوه داسه قبيله ده چې
 د پښتو ژبه حرف ښ په خپل اصلي پښتني مخروج کېن ادا کولې
 شی - د حرف ښ خپل اصلي مخروج د ورکزو د تلفظ په مطابق
 د حرف څ نه لوښان د تالو خلق طرف ته بره ادا کولې شی -
 دغه شان د افغانستان په قبیلو کېن درانی، ترین، ټوخی،
 اچکزی، نورزی، الکوزی او څه حصه کاکړ - او د پاکستان
 په قبیلو کېن څه حصه اچکزی، کاکړ، وزیر، محسود،
 بښک (څه حصه) شیتک، مروت او څټک او داسه نور
 قبیل د پښتو ژبه مخصوص حرف ښ په ځای د فارسي ژبه
 حرف ښ ادا کوی - او پښتو ته پڅتو وائی -

رڼد ئه کرښه -

ج | ملیزی قبیله واؤ معروف په الف بدلوی اود "کومه"
 په ځای "کامه" وائی -

دلته کرښه

د پښتنو مختلف قبیل په جغرافیه او طبعی وېش نه علاوه
 د سیاسي وېش له مخه په افغانستان او پاکستان کېن میشته دی.
 د ژبه د لهجو د اختلاف له مخه یوه داسه کرښه د دوئی په مېنځ
 کېن راښکله شو چې د دغه کرښه یو اړخ ته د حرف ښ په ځای
 ښ او بل اړخ ته څ وئیل شی -

د پښتو ژبه د پورته بیان شوو دوه لهجو تر مینځه چې د
 پښتنو قبیلو تر مینځه خط راښکله شی - نو داسه وئیلو شو -
 چې د قلات غلجائی نه د قندهار قطب قیل ته د کرښه تاو شی. د
 لوانه نومه علاقه په قطب کېن تېره شی - په کندرنومه دریا
 پور وزی د وښی ته را اوږده شی - بیا د هغه ځای نه د
 قطب نمر خاټه په لوری د څوست د غاړو نه د ټل، هڼکو، دره،
 او جانا قور په غاړه د غرونو په لمن کېن د وادی پښتو، نمر
 خاټه پلوت د یوسفزو او د خټکو تر برید اوږده راښکله
 شی - نو ددې کرښه قطب نمر خاټه او قطب قیل ته آباد پښتانه
 مثلاً خټک د حرف ښ په ځای ژ استعمالوی - وائی
 "خوږه خبره ده - موږه پوهیږو"

د پښتو ژبې

د پښتو ژبې لښ د کوم کوم ځای پورې خوره ده. د دې په جواب کېن داسې وئیل شو. چې نن سبا پښتو ژبه د پاکستان او افغانستان په دې لاندینو علاقو کېن وئیل شې.

افغانستان | د دره کافوستان (نورستان) په خوا کېن د دریا کابل په غاړه د جلال اباد نږدې د تګاوه پورې او د هغه ځای نه مخکېن په کوهدستان ریزه کېن او وروپورې د کوهدامن په غرونو کېن په سلو کېن او یا کسان پښتو ژبه وائی. بیا د تګاب، نجرا ب او کوهدامن نه یو خوا ته د پغمان پورې اوبل خواته د ارغنداب پورې. او د دې مخکېن د وردګ په میدانی علاقو کېن او په بل څخه د غزنی پورې پښتو ژبه وئیل شې.

د غه شان د افغانستان د قطبي علاقې په قطب قبله غاړه کېن د زمین داور، فراه، سبزه وار په علاقو کېن او د هرات سویل اړخ ته د پنجوس میلې فاصله پورې پښتو ژبه وئیل شې.

د غه شان د افغانستان د دواړو سیندونو خاش رود او هلمند په دواړو غاړو پښتو ژبه وئیل شې. بیا د دغه علاقو نه څخه پروانډ د کوشک، میوند او قند هاره پورې په دې ټوله علاقو کېن پښتو ژبه وئیل شې. دلته د افغانستان سیستان په خوا و شا کېن او د ایران او مشهد سره په پوله په ځنځن ځایونو کېن پښتو ژبه وئیل شې.

د روسی تاجکستان او ترکستان په مرکزی مقاماتو کېن هم ځای په ځای پښتو ژبه وئیل شې. او د دغه علاقو کېن ازبک ترکمن او تاجک هم په پښتو ژبه پوهیږي.

د افغانستان په شمالی ولایاتو کېن په دې لاندینو ځایونو کېن پښتو ژبه وئیل شې.

کلیکی، دوشی، بغلان او د غوری نه نږدې خاټه طرف ته علاقه، د نهرین او قندز د علاقو زیاته حصه، د خان اباد قطبی او نږدې خاټه حصه، د حضرت امام او تالقان څخه حصه، د اشکاشم او رستاق څخه حصه، د فیض اباد او مزار شریف څخه حصه، د تاشقورغان او سرپل قطبی علاقه، د شبرغان او اندخوی څخه حصه. د میمنه د علاقې د کیو دو او سیدونکی، د هرات نږدې پلوت د اوبه نوې علاقې استوګن او د بادغیس، او مرغاب نوې خورونو په غاړه او سیدونکی خلق پښتو ژبه وائی.

پاکستان | په پاکستان کېن د پلوچستان په صوبه کېن په چمن، شوراوک، کویتو کېن د عیسې خیلو د علاقې پورې پښتو ژبه وئیل شې. د صوبه سرحد په پنځه واره ضلعو کېن یعنې په ویره اسماعیل خان، بنو، کوهاټ، پېښور، مردان کېن او د هزاره په تحصیل مانسهره کېن د بڼه او پیکهلی او خوا و شا علاقو کېن پښتو ژبه وئیل شې. د کدون قبیلې هغه خلق چې د اباسیند نه نږدې پروانته اړخ ته اباد دی هغه پښتو وائی. او نږدې خاټه طرف ته په ضلع هزاره کېن چې استوګن دی. هغه زړه دردی ژبه وائی.

ذریعہ لے اوس پښتو ژبه گوږیدلے ده -

ګډه لهجه

په افغانستان کښ چر په کومو علاقو کښ پښتو ژبه وئیلے شی. په هغه کښ د پښتو ژبې سره سره ازبکي، ترکمني، ارمني او فارسي ژبې اگر چر په دو بله درجه کښ وئیلے شی. او په یو اعتبار سره سره دا زړه ژبې اولهجه په خه نه خه شکل لا تر اوسه ژوندی دی. مثلاً د افغانستان دشمالی ولایاتو خه حصه، دنورستان، د کوهدامن، دکابل شاوخوا، د هزاره جات علاقې، د جلال اباد، ګردیز، مینه، غزني او هرات د بهر ونو استوګن خلق فارسي وائی. د دے وجوها له مخه په افغانستان کښ د پښتو ژبې خصوصي امتیازات پاک اوسپچلی نه دی. د فارسي او نورو مقامی ژبو اثر پر باند پروت دے. البته د قندهار او قلات علحائي پښتو ژبه ویر وزن لری. په ګارده چر علی ژبه منل شوے وے. لیکن په خپله د افغانستان په خاوره دننه هم د هغه مرتبه لایه طور د فصیحې او بلیغ لهجه منل شوے نه ده. بل خواته چر په ژور نظر سره او کتله شی. نو دا حقیقت دے چر :-

(۱) پښتو ژبه چر په خومره علاقو کښ وئیلے شی. په هغه کښ په ګڼو وچیتونو سره لویو حصه د پاکستان علاقو کښ ده. یعنی بلوچستان، سرحدی صوبه، قبائل او ویاستون. د پاکستان

د غر شان د هر پور په تحصیل کښ د قبیلو ګاډو، لودهي، ترین، اتمانزی او طاهر خلی قبیلو پښتانه هم د پښتو په خائے د دغه علاقو مقامی زړه دودی ژبه وائی. لیکن په زیاته حصه کښ په پښتو ژبه هم پوهیږی. او د پاکستان جوړیدلو نه پس چر پښتو ژبه سرکاری طور په سکولونو کښ په نصاب کښ ذریعہ د تعلیم گوږیدلے ده. نو د دوی مینه د پښتو ژبې سره زیاته شوه. د پیچ په علاقو کښ په پرمولی، ګالو، شادی خان، بډه زی، نرتوپ، شینکي، تاجک، غور غشتی. او یسین کښ د تاجک، ګاډو، غور غشتی او یوسفزو قبیلو خلق اباد دے او پښتو ژبه وائی. د برهان او حسن ابدال خلق په قام یوسفزی پښتانه او قومی ژبه لے پښتو ده. د هزار دے په کوهستان کښ په الای، پالپس وغیره او د پاکستان په قبائلي علاقو باجو، مهند، خیبر، تیراه، ګرمه او وزیرستان کښ. او د سرحد په ریاستونو امب، در بند (قبلیزه تپ)، سوات او متعلقات، دیر او د چترال په مرکزی مقاماتو کښ پښتو ژبه وئیلے شی. د چترال په غره ییزه درو او تنګو کښ خپله مقامی ژبه چترالی او د هغه ګڼو دے لهجه لکه کهودار، شنکی، نرصاتی، ډنګرک (کلشوار) لا تر اوسه پورے وئیلے شی. لیکن د تیر پنځوس کاله نه د پښتو ژبې ویر لغات او محاورے په دے ژبو کښ ننوتے دی. د دیر، سوات په کوهستانی علاقو کښ د نمر پریواته اوسوئیل طرف ته کوهستانی حصو پورے پښتو ژبه عامه ده. او نورو مقامی ژبې دودی او شینا لا وئیلے شی. ولے د سوات او دیر د میدانی حصو د خلقو سره دروزکار او خبرو

(۲) هغه علاقے چہ پہ هغه کیں پښتو ژبه وئیلے شی - په دے کیں
د نورو زرو مقامی ژبو اثر او تسلط په پښتو ژبه
نیشته -

د لب اولهجه په لحاظ سره هغه هومره فصاحت چہ په
پاکستان د ننه علاقہ کیں د پښتو ژبه په لهجه کیں لیدل کیږی
هغه د افغانستان د پښتو ژبه د لهجه نه زیات ښکاریږی -
پښتانه ځنډ سم، ځنډ بانډو او ځنډ ښهړیو استوګن
دی - د غرونو د اوسیدونکو لهجه که څه هم د لغاتو او محاورو
ذخیره ډیره لری - ولے د سم د اوسیدونکو په لهجه کیں سلاست
او روانی زیاتره وی -

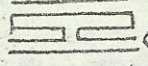
په میدانی علاقو کیں هم د هغه خلقو لهجه زیاتره فصیحه وی -
چہ هغوی د ښهړیو نه لرے او سپړی - ځکه چہ هیڅ یوه ژبه په
ښهړیو کیں خالصه، سوچه او سپیڅلې نه پاتے کیږی - د هریو
ملک په هریو ښهړ کیں د مختلفو قومونو او ملکونو د خلقو
د تګ راتګ او استوګن په وجه په عارضی شکل کښلے ژبے
وئیلے شی - او دغه شان مقامی ژبه د نورو ژبو نه اثر قبولی -

په پاکستان کیں ګڼه او فصیح لهجه چہ د پښتو علم او ادب ډیره
ذخیره لری - د خټک قبیلې لهجه ده - او د تلفظ په لحاظ مستنده
لهجه د قبایلی علاقے د "بره مهندو" لهجه ده - ولے په مجموعی
حیثیت سره خصوصاً د سلاست او روانی په لحاظ فصیح او ګڼه
لهجه چہ د صرف او نحو په قاعدو برابر ده او په هغه کیں
د تیر شپږ شوه کاله داسے د پښتنو د هرے یوے قبیلے شاعرانو
شاعری کړے ده هغه د یوسفزو قبیلې لهجه ده - چہ د اصطلاحاتو

محاورو، لغاتو، متلونو او قاعدو له هغه معتبره او مستنده
لهجه کښلے شی -

لیک اولیکنه

ثومره چہ دنیا کیں ژبے کښلے دی - هغه هومره د لیک رسمونه
کښلے دی - دا خبره چہ بنیاد مو اول سر کیں کوم خط ایجاد کړے وه
لا پوره په یقین سره سرته نه ده رسیدلے - قیاس دادے چہ
د بتولونو اولنډ خط هغه دے چہ هغه ته خط اشکال (تصویری
خط) وئیلے شی - او د خاورے په ګلالی تختو او مهرونو باند به
لیکل شے - او د عراق په زرو کڼډرو کیں موندلے شوے دے - او
د بابل د یو پخوانی خاندان سمیا طیتی (خلور زره کاله قبل مسیح) سره
تعلق لری - خط اشکال د زرو خاندانونو په آثار قدیمه و کیں هم د
خاورے په ګلالی تختو او د موهنجو دارو په آثار قدیمه و کیں په
مهرونو باند لیک په لاس راغلی دی - د سوات په "بخت" نوے
ځای کیں د خاورے په مهرونو باند لیکل دا خط موندلے شوے
دے - دا خط تر (۷۰۰ قبل مسیح) د اسوری خاندان تر ورځو موجود
وه - دا خط به لکه د پښتو رسم الخط د ښی طرف نه کس طرف ته
په برابر او نیغ خط لیکل شے - او د بیل بیل مطلب د اظهار د پاره
برے د بیل بیل خیز شکل سره د مخصوصو علاماتو لیکنه - مثلاً
د بابل "سومیری" ژبے والاؤ به د مہی د معنی فهم کول د

مراد گولو د پاره داسه شکل جوړولو. په یو شکل سره
په چین کښن هم خط اشکال رواج لری. لیکن هغه د پورته
نښکته لیکل شوی. مثلاً ب - بیا وروستو د بابل د سماطیقي
نوم خاندا ن خلقو د اوازونو او غرجو نو په لحاظ سره یو بل
خط ایجاد کړلو. چه هغه ته مینې خط وئیل شوی. مینې خط به د
خلور قسمه نښانو د ترکیب نه جوړیدل.

(۱) یو د مینې په شکل یو اوږد خط

(۲) دویم له دې قسم نه یو ورکوته خط

(۳) درېیم مثلث متساوی الاضلاع

(۴) خلور مرد اوږدو زاویو مثلث

د نمونې په طور د دې خط یو څو حرفونه دا دی.

د دې شکل نه به الف مراد وده -

د دې شکل نه به ب مراد وده -

د دې شکل نه ت مراد وده -

د دې شکل نه ج مراد وده -

بیا وروستو د مینې خط له نوره ترقی ورکړل شوه او
یونانیانو او د بابل اثوریانو ور له نوی نوی شکونه ورکړه. د شمالی
ایران د آثار قدیمه و مینې خط د دې ترقی یافته شکل وده -

دیونان د زور لاطینی خط نه د یورپ موجوده خطونه او بل
خوا د زور رسم خط نه د مشرقی ملکونو لکه عرب، تیونس، مصر،
سودان، مراکش، عراق، پارس، افغانستان، پاکستان او هندوستان
خطونه راوتلی دی.

له بابل در عهد قدیم -

په دې کښن د پښتو ژبې موجوده رسم خط چه د عربی ژبې په نسخ
خط باندې ښاده. د دې باندې د سلطان محمود غزنوی علیه الرحمة وند
حسن میندی کڼر له شوی.

د پښاور د محمد یونس خان د تالیف "د پښتو تاریخ" نه یو روایت چه ماته
راوسیدلې ده. وایی چه د جاپان د شهنشاه میکا دو په کتب خانه کښن د
مها تما بد هاد مذهب یو کتاب د رسم الخط د پالی یعنی خروشتی دې.
او ژبه د پښتو ده. غالباً چه د بلخ په خوا و شا کښن لیکل شوې ده.
د دې نه معلومیدلې. چه د پښتو رسم خط د اسلام نه وړاندې پالی
او خروشتی وده.

د ایران د اریوش نوم بادشاه د ۵۲۲ قبل مسیم نه تر ۴۸۶ قبل مسیم
پورې حکومت کړلې دې. ده د خپل سلطنت د کارونو د صداقت
د امن، د عدالت، د خدای پاک دستاویز، او د دروغو او د
ناپاکۍ نه د بیزاری په بیان کښن یو ډیر اهم او مفصل لیک د
بغستان په بیستون کښن د غره په تیرو لیکلې دې. د ابیان
تول ۲۲۰ کرښه دې. په هر هره کرښه کښن ۲۵ حرفونه دی.
او هر یو حرف د ۳ نه تر ۵ پورې مینې علاماتو نه جوړ دې.
په دې حساب تول علامات (۵۰۰۰) زره دی. د دغه بیستون
د تیرو په خلورمه ستن کښن په دیارلسمه کوی (بند) کښن درې
د پښتو ژبې مصرعې دی. د ا مصرعې په مینې خط کښن داسه
لیکل شوې دی.

له مرآت الانساب بحث افغانه -

۳ مقاله حیبي - پخوانی پښتو دوه نیم زره کاله مخکښ -

مخصوص حرفونہ

د پښتو ژبې مخصوص حرفونہ پښتندل او د هغوی خيال ساتل د صحيح ليک د پاره ضروري دی۔ ځنې ليکونکي د څ او څو سره نر کوي۔ اونه د ژ او ب فرق تر پام لري۔ هر کله چې د پښتو ژبې د مخصوصو حرفونو تلفظ په بيلو بيلو علاقو کې په جدا جدا څير دے۔ په دے وجه د د حرفونو په ليکلو کې دغه علاقائي اختلافاتو ته فکر ضروري دے۔

پا دا حرف په افغانستان او پاکستان د واکو کې دوه قسمه تلفظ لري۔ او کله کله په درې لږو بدلېږي۔

(۱) يو د حرف ب خپل تلفظ دارنگه دے۔ چې دا يو قسم د ژ نه لږ شان په ډکه خوله ادا کېږي۔ د دے حرف صحيح او اصلي تلفظ په پاکستان کې د وادي سوات او پېښور، يوسفزي، د قبائلي علاقې پرمهند او په افغانستان کې د غزني په بره خوا او د کټروان په علاقې کې د ابادو پښتنو لهجه ده۔

(۲) بل د حرف ب په ځای د فارسي حرف گ په څير تلفظ دے۔ په پاکستان کې د خټکو، وزيرو، محسودو او مروتو قبيلې د ب په ځای ژ وائي۔ د دوی نه غير نورو ميداني علاقې ټول پښتانه او په افغانستان کې د کابل د ښار نه رانښکته پښتانه ټول د ب په ځای د فارسي حرف گ وائي۔

(۳) دريښه لهجه او تلفظ چې هغه تقريبناً عام دے۔ او زيات خلک د وائي ځکه چې اصلي لهجه خالصه پاتې نه شوه هغه د حرف گ او ب

(۱) = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ>

(۲) = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ>

(۳) = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ> = <ټټټ>

دا درې مصرعې په پښتو رسم خط کېن داسې دي:-

(۱) نر اړيکه وم۔

(۲) نر دروه ژن وم۔

(۳) نر زور کړونه وم۔

دا هره يوه مصرعه شپږ شپږ سيلابې ده۔ د د نه معلومي چې کله پښتانه د ايران په شمالي علاقې ارام (سطح مرتفع) اباد شول۔ نو د دوی رسم خط وروستو څه زمانه منځي وه۔

املاء

املاء عربي لفظ دے۔ مخه د ده مهلت وړکول۔ او ځنې وهل۔ او په اصطلاح کې د ښه وائي چې يو سړک بل ته مضمون وائي او هغه بل ته ليکي۔ په دے کې د خبرو خيال ساتل شي۔ چې دغه ليکونکي دا ليکل درست او کول که نه؟ چې مضمون غلط نه شي۔ د پښتو ژبې د املاء په زده کړه کې چې د کومو قاعدو او اصولو زده کول ضروري دی۔ د هغه بحث به وروستو راشي۔

ترمينه ده - چه صرف په افغانستان کښ د لهور او خواؤ شا
علاقه پښتانه ئے ادا کوئے شى -

د پښتو ژبے په ليک کښ د دے حرف خائے پښاندل په کار
دى - چه د پښتو ژبے د خپل مخصوص حرف ډ په خائے د فارسى
ژبے حرفونډ او گ او نه ليک شى - که نه معنی به ئے غلط
شى -

د غږ رنگ د ډ او ژ فرق پښاندل په کار دى - اگر که د پښتو
خنے قبيلے د ډ په خائے ژ او د ژ په خائے ډ استعمالوى -
ليکن د ليک په وخت کښ داسے کله صرف په حرف ډ سره
ليکل په کار دى -

حکه چه هر هغه پښتو کلمه چه هغه کښ حرف ډ دا غلې
وى د هغه تلفظ په حرف ژ سره کيد لے شى - لکه "موږ"
او "موژ" ليکن په هر هغه کلمه کښ د (ژ) په خائے (ډ) نه
شى را تللے - لکه د "پښاندل" په خائے "پښاندل" او د "ژبه"
په خائے "ډبه" نه شى لوستلے -

فرق | په دے کښ يو باريک فرق دے - کومه ژ چه په
ډ نه بدلېږى - د هغه نښه دا ده - چه د پښتو
بعض قبيلے به د هغه تلفظ په حرف ج سره کوى - لکه "ژبه"
"جبه" "ژوند" "جوند" "ژور" "جور" او چرته چه حرف
ډ په گ او ژ دواړو بدلېدے شى - مثلاً "ډيره" "کيره"
"ژيره" په داسے کلمه کښ حرف ژ په ج نه شى بدلېدے - مثلاً
"لږ" د دے په خائے "لژ" او "لگ" تلفظ کيد لے شى - مگر
"لج" نه دے او ريدلے شوے - او نه د ډيره، ژيره په خائے

جيره شوک وايي -

ښ | دا حرف د دے تلفظ لوى -

(۱) ښ، (۲) ش، (۳) خ -

دا حرف چه د پښتو ژبے په کومو کلمو کښ راشى - په هر
حالت کښ د هغه ليکل په حرف ښ سره په کار دى - که تلفظ
ئے شوک په هر رنگ چه کوى - مثلاً لفظ د (پښاور) سره - دايوه
داسے کلمه ده چه د پښتو مخصوص حرف (ښ) په کښ استعمال
شوے دے - دا کلمه به اړو مرو په حرف (ښ) سره ليکل شى -
مهمند او د کوهاټ پښتانه به ئے د حرف (ښ) په خپل اصلى او
صحيح تلفظ سره "پښاور" ادا کوى - خټک به ئے په حرف ش
سره "دپشاوړ" تلفظ کوى - او يوسفزي به ئے په حرف خ سره د
"پنجور" تلفظ کوى - د وينا د پارۍ د د دے واره لهجے درسته
دى - مگر ليکل ئے يوازے د پښتو ژبے په خپل مخصوص حرف
(ښ) سره په کار دى - حکه چه (ښ) ځان له مستقل او د پښتو
ژبے مخصوص حرف دے، ځان له مخصوص فخرج لوى - په خپل
اصلى تلفظ کښ لکه د ډبه مهمند و لهجه شوه د حرف خ نه جدا
آواز لوى - که د پښتو خنے قبيلے ئے په خپل صحيح فخرج کښ په خپل
صحيح آواز سره ادا کوئے نه شى - او د دے په خائے ش يا خ
وايى - نو د هغوئې د لهجې په پيروئې د حرف ښ خپل اصلى
شکل بدلول نه دى په کار -

که د دے حرف دے فرق ته خيال او نه کړه شى - او د
"ښندل" په معنی د نثار کول، قربان کول په خائے د تلفظ
په پيروئې "خندل" په عربى حرف خ سره و ليکل شى - نو

اشتباہ بہ تے راشی د یو بل لفظ ”شندل“ سرہ چہ بہ معنے ”نوسل“
 او ”خول“ دے۔ اوپہ دے شان سرہ بہ دکلے اصلی معنے یعنی
 پہ بلہ واوری۔ حکہ چہ شندل، خندل، شندل درے جدا جدا
 کلے دی۔ او خان تہ جدا معنے گانے لری۔ دغہ شان واخلة نور
 مثالونہ۔ لکہ :-

(۱) شور، خود، شور۔

(۲) پوخر، پوین۔

(۳) پشہ، پنخہ، پینہ۔

چہ دا اتولے سرہ بیلے بیلے کلے دی۔

خ دپینتوڑ بے بل مخصوص حرف خ دے۔ چہ د عربی حرف
 ز نہ لوشان دروند وٹیلے شی۔ دحرف خ او ز یہ
 مینہ کنس فرق پیرندل پہ کار دی۔ بعضے لیکونکی ”زما“ او ”خمہ“
 دواہہ پہ (خ) سرہ لیکے او داتے خیال دے چہ دپینتوڑ بے کومہ
 کلمہ چہ پہ (خ) سرہ راشی ہغہ پہ (ز) سرہ لیکل بہ روایت لری۔
 حال دا چہ ز خیل خائے لری او خ خیل۔ مثلاً ”زہ“ ضمیر د
 واحد منکلم دے۔ او ”خہ“ صیغہ د امر مخاطب دہ۔ دغہ شان
 واخلة خکل (مساوی دجکل) او خکل (بہ معنے د زکل) د زکلود
 صیغہ مصدک ”زنگیدل“ پہ حرف (خ) سرہ حکہ نہ شی لیکے۔ چہ کومہ
 کلمہ پہ حرف خ سرہ لیکلے شی دھنے تلفظ پہ حرف ج سرہ کولے
 شی۔ لکہ د ”خائے“ پہ بدل کنے ”جائے“ وٹیلے شی۔ لیکن د ”زنگیدہ“ پہ
 خائے کہ پہ حرف خ سرہ ”خنگیدہ“ او لیکلے شی۔ یاد ”زانگو“ پہ خائے
 ”ژانگو“ نو د دے دواہو کلمو پہ خائے ”جنگیدہ“ او ”جانگو“ نہ شی
 وٹیلے۔

خ دپینتوڑ بے خے لیکونکی دحرف خ پہ خائے د عربی ژ بے حرف
 س لیکے۔ پہ دے خیال چہ س او خ سرہ فرق نہ لری۔ مگر دا
 اشتباہ دہ۔ حکہ چہ دحرف خ تلفظ کہ پہ خیل صحیح مخرج کنس او کولے
 شی۔ لکہ د قبائلی علاقے برہ مہمند چہ تے صحیح اداکوی۔ نو بیا
 (خ) او (س) سرہ بہ تلفظ او استعمال دواہو کنس فرق لری۔
 مثلاً ”خوک“ کلمہ د استفہام دہ او ”سوک“ پہ معنے دلاس
 د موتی دے۔ دغہ شان واخلة ”سر“ او ”خر“ ”سار“ او ”خار“
 چہ دد ہریو لفظ جدا جدا معنے دہ۔

د دپینتوڑ بے مخصوص حرف (د) د عربی ژ بے او فارسی دحرف
 (د) نہ جدا والے لری۔ مثلاً یو لفظ دے ”خرکند“ د دے پہ خائے
 ”خرکند“ نہ شی لیکے۔ دغہ شان (ر د) یوہ عربی کلمہ دہ معنے تے
 دہ ”نامنظور گول“ او (ر د) پینتو کلمہ دہ معنے دہ ”صاف“ ”واضح“
 او ”برسیرہ“ لہ

(د آر) عربی کلمہ دہ پہ معنے د گور سرہ۔

(رو آر) پینتو کلمہ دہ پہ معنے دویرے او خوف سرہ۔

(بد آہ) پینتو مؤنث توصیفی اسم دے۔

(بہ آہ) اسم مؤنث غیر حقیقی دے پہ معنے د پرتوگ دغا
 سرہ۔

(دو د) پینتو اسم صفت دے پہ معنے دھر ہغہ شی سرہ چہ
 مینہ تے خالی او تش وی۔

(دو د) فارسی اسم علم دے پہ معنے د وحشی سرہ۔

لہ دا کلمہ پہ افغانستان کنس ر د پہ حرف و سرہ او پہ پاکستان کنس
 ر ت پہ حرف ت سرہ استعمالوی۔

(وَدَّه) پښتو کلمه ده په معنی د خوا او شک سره -

(دَدَّه) مرکبه پښتو کلمه ده (د) حرف د اضاغت دے - او (دَّه) اسم ضمیر منفصل دے -

د پورته یوڅو مثالونو دا ټولے کلمه د حرفونو په شمیر او لیکلو کښ د یو په بل سره مشابهت لری - لیکن د حرف (د) او د حرف (ډ) په وجه په معنی کښ ښکاره فرق لری -

ل د پښتو ژبه بل مخصوص حرف (ډ) دے - چه د عربي ژبه د حرف (ر) څخه جداواله لری - هم په تلفظ او هم په معنی کښ مثلاً :-

(۱) مور، چاره، خور، چر، پر، تر -

(۲) مور، چاره، خور، چر، پر، تر -

لور، بر، گر، خر، شر، ور -

لر، بر، گر، خر، شر، ور -

دا پورته کلمه ټولے پښتو دی - لیکن د (ډ) او (ر) په وجه په معنی کښ دیر فرق راغله دے - په دے وجه که په دے کلمو کښ ډ یا ر د یو په بل په ځای و لیکل شي - نو معنی به ټه بڼی واوړی -

ت د پښتو ژبه بل مخصوص حرف (ت) ده - چه د عربي حرف (ت) نه په تلفظ او معنی دواړو کښ فرق لری - اگر چه ت او ت دواړه په پښتو کلمو کښ استعمالیږی - لیکن په معنی کښ فرق پیدا کوی - مثلاً

(الف) پت، ست، کت، تول، تیر، توکل، توک، تال، تل، تک، توغ، توپ -

(ب) پت، ست، کت، تول، تیر، توکل، توک، تال، تل، تک، توغ، توپ -

دا پورته کلمه ټولے پښتو دی - د حرفونو د شمیر، ترکیب او ترتیب په لحاظ د یو په بل سره مشابهت دی - لیکن د ت او ت په وجه په معنی کښ ټه ښکاره فرق دے - او دا دواړه قسمه حرفو که د یو بل په ځای استعمال شي نو معنی به ټه بڼه واوړی -

ن، ښ په پښتو لیک کښ نون غځه په پورته شکل لیکل شي - او د عربي حرف (ن) په تلفظ او معنی دواړه کښ فرق لری - او دا په آواز لری لکه (ن) او (ن) دواړه حرفونه چه سره یو ځای شي - د دے حرف خصوصیت دا دے - چه هیڅ کله د کلمه په سر کښ نه راځی - مثلاً

(الف) بانږه، کانږه، چنږه، کنږه -

(ب) بانږه، کانږه، چنږه، کنږه -

(ج) بانږه، کانږه، چنږه، کنږه -

که په پورته مثالونو کښ د پښتو حرف (ن) په ځای عربي حرف (ن) و لیکل شي - نو معنی به ټه بڼه واوړی - مثلاً چنږه د غل یو تخم دے - چه په فارسي کښ ورته غود وایي - او چنږه د کوټه د دیوال شا طرفته غاړه تر وایي -

په پښتو لیک کښ که دا حرف د کلمه په منځ کښ راشی - نو د ن په شکل به لیکل شي - لکه کوټیل - او که د کلمه په آخر کښ راشی نو د ن په شکل به لیکل شي - لکه کوټر، بوټر، سوټر، روټر -

څه موده وړاندې د پاکستان او افغانستان د پښتنو ادیبانو په یوه غونډه کښ دا فیصله شوې ده چه د پښتو ژبه نون غځه

وغیرہ کلمے شوے +

قاعدے

پہلے باب کیں جو غرض دائرہ دے چہ دپنتو ژبے پہ قاعدہ
د صرف او نحوے د اصولو له مخہ بحث اوشی۔ بلکہ دلته صر دھغہ
قاعدو او دھغہ خصوصیاتو نہ بحث کول غرض دے۔ چہ د اردو یا
فارسی ژبو پہ مقابلہ کیں دپنتو ژبے لری۔ دا اختصار پہ طور یو شو
قاعدے لیکل شی۔

پہلے دپنتو ژبہ کیں د تانیث علامات دا اؤہ حقوہ
د تانیث علامے دی۔

(ا، ۵، ی، ئی، ئی، ن، و) هر یو اسم کہ هغه د ساہ لرونکو
هیواناتو د پائر ایینودے شو وی کہ دے ساہ خیزونو د پائر۔ چہ د
دغه نومونو پہ آخر کیں یوه علامه ده پوتر اؤو علامونه راشی۔ نو هغه
اسم به عموماً مؤنث گنلے شی۔

(۱) الف

مثلاً مُلا، غُلا، ژُرا، خُندا، مَوتِرا، بُرینِنا، رِستِیا، خُوا،
شَا، قُلا، سَوروا، خامتا، بَلا، جوړتِیا، غُوا، دُوا، نِیا۔ او
دو پہ رنگ نور مثالونہ۔ لیکن دا ضروری نه ده چہ د کوم اسم
پہ آخر کیں الف راشی هغه د لازماً مؤنث وی۔ لکه دا لاندی اسمون
شول۔ کاکا، ماما، لالا، مُلا حُک چہ په دے کیں الف علامت
د تانیث نه دے۔ بلکہ جزو د کلمے دے۔

پہلے ذکر شوو دواړو صورتونو کیں صر پہ شکل د "پ" سره لیکل
په کار دی۔ او د "نر" په شکل د نرښی لیکل۔

نورکے | په پښتو لیک کیں د عربی ژبے په حرکاتو کیں د (زورکي)

په نوم یو بل حرکت د (ع) په شکل سره زیاتولے شی۔ دا حرکت د
عربی ژبے د حرکت زور نه لږ شان سپک ادا کېږي۔ دے حرکت تر مون
زورکے، نیم زورے، دپنتو مخصوص حرکت، یا حرکت بین بین
وئیلے شته۔ لکه "خیل"، "تل" کلمو کیں په حرف خ او ت باندې چر دے۔

دا حرکت که له حرکت (ی) نه هڅکښ راشی نو هغه (ی) تر مشقله
(ی) وئیلے شی۔ او هر کله چر له دے قسم نه یائے مشقله په فارسی
اردو او عربی ژبو کیں نشته۔ نو (ی) یائے مشقله هم دپنتو ژبې
یو مستقل حرف گنول په کار دی۔ لکه پیشی، کتوی او داسه نور مثالونہ۔

د آسانتیا د پائر عام طور سره په لیکلو کیں دا نیم زور د ثقیله
(ی) د پاسه د علامے په طور صر د هغه په شکل (ع) لیکل شی۔ لکه
رسي، پړ دئی۔

سکون | سکون (و) ته په پښتو ژبه کیں "خړوندے" وئیلے شی۔

په پښتو ژبه کیں ابتداء په ساکن حرف سره کیلے شی۔ د دے نظیر په
سنسکرت ژبه کیں موجود دے۔ په عربی ژبه کیں ابتداء په ساکن
باندې محالہ گنلے شی۔ په ساکن حرف ابتداء کول پښتو ته آسان او
نورو ته گران دی۔ مثلاً "تره"، "ترله"، "تره لور" په دے
کلمو کیں اولنې حرف ت ساکن ده۔ هر کله چر د سکون عامه نښه
د نیمه داږو په شکل لیکل شی۔ د فرق د پائر د کوم پښتو کلمے اول
حرف چر ساکن وی۔ د دغه ساکن حرف د پاسه به د حالت سکون
د اظهار د پائر (و) وړه گرده دایره لیکل شی۔ مثلاً "خوری"، "هښی"

دے (هـ) تہ ملفوظی (هـ) وئیلے شی۔ لکہ پہ دے لاند یثو مثالونو کنب۔
 شجر، کنده، کنده، لنگہ، لنگہ، اسپی، اسپہ، اوسپہ، ووزہ،
 بڑہ، سغوندہ، کیدہ، بیاترہ، چارہ، لستہ، ونہ، دوزہ، دورہ،
 تودہ، تودہ، زمکہ، شپہ، شپہ، پنبہ، پنبہ، خولہ، خولہ، موجنہ،
 خیتہ، دیوہ، ستنگہ، پوزہ، اویزہ، تنگہ، بخارہ، بیلکہ، بکوة،
 بدرکہ، بدرکہ، پنکہ، ویدہ، بونکہ، ملندہ، پیغلہ، پتوہ، ووزہ،
 پچہ، پچہ، والہ، وٹکہ، اندہ، انکہ، پیالہ، وکچہ، وسپہ، زرکہ،
 شکہ، رشکہ، استوکنہ، متہ، متہ، متہ، ایوہ، منورہ، تزلہ،
 چغلہ، خورزہ، معشوقہ، خوبہ، خربہ، ترخہ، ترخہ او داسے
 نور مثالونہ۔

(۳) ی

دے ی تہ یائے مُثَقَّلہ (ثقیلہ، دوزہ ی) ہم وئیلے شی۔ لکہ پہ دے
 لاند مثالونو کنب۔

سپودہی، کوئی، کوچی، لستی، خپلی، سپی، خولی، هکی، ووی،
 قلی، قلی، گکری، گکری، مرغی، پکری، بکری، خشی، دوی،
 انکی، مشوانی، مشوانی، تبی، جاروکی، تنری، بنی، برکی، خنجی،
 بونجی، چوچی، سپرخی، برخی، ملخی، شلخی او داسے نور مثالونہ۔
 یائے مُثَقَّلہ هغه ی تہ وائی چہ دے نہ پہ ورائند حرف باند د
 پینتوژبے مخصوص حرکت زورکے (ی) وی۔ او پہ دے شان دا (ی) پہ
 دروند آواز سرہ ادا کیوی۔ دپیژند کلو دپار ددے د پاسہ علامت
 د همزة (ء) لیکلے شی۔

(۴) ی

دے ی تہ معروفہ ی هم وئیلے شی۔ دے علامہ دادہ۔ چہ
 حرکت دما قبل حرف بہ ی زیدوی۔ لکہ پہ دے لاند مثالونو کنب۔
 بنادی، خیلوی، روروی، آشنائی، یاری، خاوری، بدی، نیکی،
 بیاتی، دوستی، ودائی، ورائی، یلاروی، نسبتی، مستی، تادی، جلیتی
 راستی، دستی، او داسے نور مثالونہ۔

(۵) ن

دھراسم پہ آخر کنب چہ تون راشی۔ او حرکت دما قبل حرف ی
 زورکے وی۔ هغه اسم بہ عموماً مؤنث وی۔ لکہ پلتن، لمن، ستن،
 خرمن، میچن، میرمن، بوستن، بن او داسے نور مثالونہ شول۔
 لیکن هغه اسماء صفات چہ مذکر د حالت توصیفی دیان دپارہ
 وی۔ هغه تونہ مستثنیٰ دی۔ لکہ خیرن، خچن، رین، قهرن، مکرن،
 دروغون، پرسپن، خوبلن او داسے نور مثالونہ شول۔

(۶) ل

دے (ل) تہ یائے مجهولہ هم وئیلے شی۔ مثلاً پہ دے لاند یثو
 مثالونو کنب۔

نارے، غلیب، شپہ، حاشیہ، پنبہ، مزہ، بڑہ، خنبہ، لکے،
 بکنبہ، رشہ، پرہ، دزہ او داسے نور مثالونہ شول۔

د یائے مجهول دما قبل حرف حرکت هم لکہ د (ی) معروفہ پہ شان
 زیر راحی۔ لیکن پہ تلفظ کنب سرہ فرق لری۔

(۱) معروفہ ی پہ لنہ آواز وئیلے شی۔ لکہ "خاندی" صیغہ د فعل غائب
 شولہ۔

(۲) مجهولہ ی پہ او بد آواز وئیلے لکہ "خاندی" صیغہ د فعل

(۱) لیکی - لیکن دی دوائے دلسن پہ آخر کین یو کش را کا دی پہ دے
شکل سره (۱) -

(۲) و

دے ته واؤ مجهول هم وئیلے شی - ددے واؤ علامه داده چه د
ما قبل حروف حرکت به ئے پین وی - د مجهول (و) د پاسه د علامت
په طور (۲) اړولے پین به لیکلے شی - دثا په دے لاندینو مثالونو کین -
پینتو ، پینتو ، مرکو ، بیو ، بیو ، زانکو ، بنارو ، شادو او
پیرنو او داسه نور مثالونه شو -

په پینتو ژبه کین ځنې بې ځانه اسمونه مذکر او ځنې مؤنث راځي .
لکه په عربي ژبه کین خشب (لرگه) بې ځانه اسم دے او مؤنث د - ول
په پینتو ژبه کین مذکر کونلے شی - او لښته هم بې ځانه اسم
دے - مگر مؤنث استعمالیږي -

د تانیث قسمونه

پینتو ژبه د تذکیر او تانیث له مخه لکه د عربي ژبه زیاته پراخه ده .
او د تانیث د پام زیات حروفونه لري - په محاوره کین د تانیث حروفونه
د تانیث علامت وئیلے شی - ددو علامتو له مخه د پینتو ژبه
مؤنثات په څلورو قسمه دي -

(۱) مؤنثات حقیقی -

(۲) مؤنثات معنوی -

(۳) مؤنثات لفظی -

(۴) مؤنثات سماعي -

مخاطب شوله -

د معنی په لحاظ هم ئے مجهوله او ئی معروفه سره فرق لري -
(۱) ئے مجهوله چه د کومه صیغه په آخر کین راځي هغه اکثر په معنی د جمع
سره وي - او د دغه لفظ نه د واحد مؤنث صیغه په علامت د "ه"
سره جوړیدلے شی - لکه "خرے" په مجهوله ئے سره صیغه د جمع
د "ه" په علامت د "ه" سره "خره" صیغه د واحد مؤنث تر نږدې راځي
ده - دغه شان "نغری" د جمع صیغه او "نغره" ئے د واحد
صیغه د "ه" "شپه" صیغه د جمع او "شپه" ئے د واحد صیغه ده -
(۲) معروفه ئی چه د کومه صیغه په آخر کین راشي هغه اکثر په معنی د
واحد سره وي - لکه "آشنایي" "تادی" "آبادی" او که کله د جمع په
صیغه کین راشي - نو د هغه لفظ نه د واحد مؤنث صیغه په علامت د
ه" سره جوړیدلے - لکه د "لرگی" نه "لرگه" او د "کوډی" نه "کوډه"
نږدې راشي راتلے - د معروفه ئی او مجهوله ئے په مینځ کین د فرق د
پاره

(۱) یا خو معروفه ئی غونډه او کړدئی لیکل په کار دي - او د ماقبل حروف
د حرکت زیر (۲) د اظهار د پاسه د (۱) د لاند به زیر لیکلے شی -

(۲) مجهوله ئے به په اوږده دلسن لیکلے شی -

(۳) او که څوک مجهوله ئے هم کړدئی لیکل غواړي - نو بیا د آواز د
اوږد والی په لحاظ په کار ده چه د دے ئی د لاند اوږد زیر
(۱) او لیکلے شی -

د افغانستان ادیبان چه ئی معروفه په آخر کین راشي نو په غیر
د تکرار صورت ئی لیکي - او د یائے مجهوله د لاند دوه لاند باند تکی
(۲) لیکي په دے شکل سره (۱) او یائی مثقله په غیر د تکرار کړدئی

(۱) مؤنثات حقیقی هغه مؤنث ته وائی چې د هغه لفظ په مقابل کېښ د مذکر د پاښ هم لفظ موجود وی او د تانیث علامت هم په کېښ وی. لکه غوا، بنخه، چینی، پښتنه، میرمن، پیزو، اودا نور مثالونه.

(۲) مؤنثات معنوی هغه مؤنث ته وائی چې د هغه په مقابل کېښ نر وی او د تانیث لفظی علامت هم په کېښ نر وی. لکه مور، خور، ندور، تورو، یوس، نندور.

(۳) مؤنثات لفظی هغه مؤنث ته وائی چې د هغه په مقابل کېښ نر وی لیکن د تانیث لفظی علامت په کېښ موجود وی. لکه چاڼ، چلی، ستن، زانگو، ادمه وغیره.

(۴) مؤنثات سماعی هغه مؤنث لفظونو ته ویلې شی چې په مقابل کېښ د مذکر د پاښ کلمه نر وی او نه د تانیث علامت په کېښ وی. داسه مؤنثات هم عموماً د بې خان اسمونو څخه را تللې شی. او صرف په اوریدلو پورې تعلق لری. لکه ورځ، لار، ورځ، بومځ، لوښت، څنګل، منګول وغیره.

فرق د افغانستان د پښتنو ادیبانو په رايه که د اسم علم په آخر کېښ (ی) یا ټه مشکله راشی نو هغه ته به د تانیث (ی) ویلې شی. لکه څوکی، خولی، ډوډی، جینی وغیره. او که د جمع مخاطب په آخر کېښ راشی نو هغه ثقیله (ی) ګڼلې شی. لکه راغلی، ځی، کوڅی، خوری، کښینی وغیره شول.

عامل حرفونه

پښتو ژبه څنګه چې د تذکیر او تانیث له هغه لکه د عربي ژبه

زیاته وسیع ژبه ده. او د تانیث د پاښ زیات حرفونه لری. دغه رنگ د جمع دپاره هم زیات وړفونه لری. **حروف مُغَيَّرَة** (تغیر ورکوونکي حرفونه) چې په عربي ژبه کېښ ورته "عوامل" وائی. پښتو ژبه کېښ هم شته ده. دا حرفونه دوه قسمه دی. (۱) بعضه د ځان نه په وروستو کلمو کېښ عمل کوی. (۲) او بعضه د ځان نه په مخکښو کلمو کېښ تغیر پیدا کوی. دغه حرفونه دادي.

(د) حرف د اضافت ده.

(ا، ټه) د ښاد حرف ده.

دا دس واره حرفونه کله کله حذف کیدلې هم شی.

(د، تر، ټه، پر، بې، ته، سره، ټه کېښ)

دا حرفونه په هره کلمه کېښ عمل نه کوی او نه یوشان تغیر

پیدا کوی بلکه

الف :- (د، تر، ټه، پر، بې) دا پنځه حرفونه چې په کومه کلمه کېښ

راشی نو د ځان نه په وروستو کلمه کېښ تغیر پیدا کوی.

ب :- (ته، سره) دا دوه حرفونه د ځان نه په مخکښ کلمه کېښ

عمل کوی.

ج :- (په کېښ) دا حرف تجزیه کیدلې شی. نیم لفظ یعنی حرف په

له کلمه نه وړاندې را وړلې شی. او دویم جزو یعنی کېښ د کلمه

نه وروستو راځی. لکه دا مثال شه.

په زمکه کېښ. رحمان بابا وائی

مدام ناست یې وچ کوکل سترګې په تم کېښ

عشق را وښود مجربو پر خپل حرم کېښ

د پښتو ژبه دا عامل حرفونه که له هغه مفرد مؤنث اسم سره

راشی چہ پہ آخر کیں یے ی معروفہ وی۔ نو ہنہ پہ ثقیلہ یے سربلیہ
لکھ

- (۱) حوانی عجب نعمت دے۔ پہ معروفہ یے سہ۔
(۲) دحوانی نعمت عجب دے۔ د حرف ڈ پہ وجہ پہ مثقلہ یے سہ۔
(۳) خوشحالی دروغ صورت دہ۔ پہ یا یے معروفہ سہ۔
(۴) پہ خوشحالی دودہ دوستان۔ د حرف پ پہ وجہ پہ مثقلہ یے سہ۔

او کہ دا حرفونہ لہ مصدک یا اسم جنس یا اسم عد سہ راشی۔
نودھنوی پہ آخر کیں واؤ مچھول زیاتوی۔ لکھ دا مثالونہ شول۔
(۱) تا ویل حہ بہ درشم، پہ ویلو حہ کیوی؟ دلہ دحرف
پہ پہ وجہ پہ لفظ ویل کیں (و) زیات شوے دے۔
(۲) ستاراتل نر و و قصہ شوہ۔ ستا تر راتلو بہ حہ حصاریم۔
(حہ پہ پینتو ڈ بہ پوھیوم، آشنا پہ خلورو ڈ پوھیوی)
لیکن پہ محاورہ کیں کہ اسم عد د پہ خیل حال ہم پاتے کیوی۔
او مچھول واؤ (و) ورسہ نر شی زیاتوے۔

ہنہ جمعہ چہ آخر حرف یے صحیح حرف وی یا معروفہ او
مچھول یے وی۔ دا عامل حرفونہ پہ ہنہ کیں ہم دغہ شان عمل
کوی۔ یعنی پہ آخر کیں یے مچھول (و) زیاتوی۔ خوقاعدہ دادہ۔
چہ کہ دغہ (ی) مچھولہ دہ نو لازماً او کہ معروفہ دہ نو پہ بعض
بعض لہجو کیں حذف کوئے شی۔ لکھ دا مثالونہ شول۔

ڈ گہو پی راوہ۔ (د لفظ گہے نہ ی مچھولہ حذف شوہ)
سروتہ وواہ۔ (د حرف تہ پہ وجہ د لفظ سرتی نہ پہ بعض
لہجو کیں ی حذف کوئے شی او حالہ ورسہ مچھول (و) ملحق

کوئے شی۔ لکھ دا پورتہ مثال :- سروتہ اوواہ = او شوک یے تہ
حذف کوی او داسے وائی :- سروتہ اوواہ۔ عبدالقادر خان
خک وائی ہ

لہ رشتینیوسرہ مک پرور دکار دے

راتہ وایہ چہ شوک ورک پہ سمر لاس دے

لہ حوانانوتپس اوکرہ۔ (حوانان جمع دحوان دہ)۔ د لہ پہ
وجہ پہ آخر کیں یے واؤ مچھول زیات شوے دے۔ دغہ شان عامل
حرفونہ کہ داسے مفرد اسم سہ استعہال شی۔ چہ پہ آخر کیں یے
ملیتہ یے وی۔ یا خفی ہ وی۔ نو ہنہ اسم د جمع پہ صورت گرزوی۔
لکھ دا مثالونہ شول :-

- (۱) ڈ سرتی پہ لستوتی کیں حہ دی ؟
(۲) ڈ پتے پہ خادر کیں ساک دی۔
(۳) بے مالکے ووی پرہیزانہ خوراک دے۔

پہ پورتہ مثالونہ کیں د عامل حرفونہ (ڈ، بے) پہ وجہ پہ لفظ
سرتی، پتے او مالکے کیں چہ کوئے تغیر راغلے دے ہنہ صرف صوتاً
اولفظاً دے۔ معنائہ دے۔ یعنی لفظ سرتے پہ ملیتہ یے وہ۔ دحرف
عامل د پہ وجہ سرتی پہ معروفہ یے شہ۔ سرتی پہ معروفہ یے
سہ اگرچہ د جمع معنائہ فائدہ کوی۔ لیکن پہ پورتہ مثال کیں
دا تغیر چونکہ صرف لفظاً او صورتاً دے۔ پہ دے وجہ بیا ہم معنائہ
د واحد تر نہ مراد دہ۔

د پینتو ڈے د قاعدے لہ ہنہ ماضی متعدی ہم پہ خیل فاعل
کیں عمل کوی۔ کہ چرے

- (۱) فاعل یے اسم جنس یا اسم عد دوی۔ یا ہنہ اسم وی چہ آخر

حرف یے صمیم وی۔ یا معروفہ یا مجهولہ تی وی۔ نو پہ آخر کتبہ یے مجهول (و) زیاتو لے شی۔

(۲) او کہ مفرد اسم وی او پہ آخر کتبہ یے ملینہ تی وی یا خفی ۴ وی نو ملینہ تی پہ معروفہ تی او خفی ۴ پہ مجهولہ یے بدل لے شی لکہ پہ دے مثالونو کتبہ۔

(۱) فلا نیک او تو یورو۔

(۲) فلا نیک خلورو کسانو او واہہ۔

(۳) سری وئیلی دی۔

(۴) بنیک وئیلی دی۔

ہم دغہ مثال دد پنخو حرفونو دے۔ چا، ما، تا، دہ، ری چہ ددے نورو پنخو و حرفونو یعنی (خوگ، حہ، تہ، دے، دآ) پہ معنی استعمالی بی او د مفہوم پہ اعتبار ہیٹ فرق نہ لری۔ ہغہ داسے چہ ورناندینی حرفونہ د حروف مغیرہ سرہ راخی۔ اودما خفی متعدی فاعل ہم واقع کیبی۔ لکہ چا سرہ ۴؟ مآ تہ ۴ و آئی؟ بے ما و شل نہ کورہ۔ (پہ تا اعتبار دے) (تر دہ یالہ دہ احمد بنہ دے) دہ وئیل پہ ما کتبہ دروغ نشتنہ۔

او روستنی حرفونہ یعنی خوگ، حہ، تہ، دے، دآ۔ ددغہ حایونونہ پہ غیر پہ نورو موقعون کتبہ ہم استعمالی بی۔ مگر ہغہ مصدر ونہ چہ پہ سر کتبہ یے صرف (و) زیاتینی او ماضی تر نہ جو بیبی۔ دہغہ مصدرونو ماضی کہ لازمی وی۔ نو ہم فاعل یے (ما، تا، حہ، دے، چا) راتیلے شی۔ لکہ ما اولیکل، ما لیکلی و و۔ دہ او زیکلی، دہ زیکلی و و۔ چا او دیکل، چا دیکلی و و۔ پہ دے پنخو ضمور کتبہ دہہ کلے (ما، تا) یو بل خصوصیت ہم لری۔

چہ د فعل حال مفعول ہم واقع کیبی۔ لکہ حہ تا لیومہ۔ تہ ما لیبے۔

پنبتو ژبہ کتبہ یو بل خصوصیت داد۔ چہ لکہ د اردو ژبے پہ شان ماضی متعدی د خپل مفعول پہ اعتبار سر تغیر موہی۔ او پہ فارسی او عربی ژبو کتبہ کہ متعدی فعل د ماضی صیغہ وی۔ یا فعل حال وی۔ نو لکہ د لازمی فعل بہ د فاعل تابع وی۔ دد لاندینو مثالونو نہ دے وضاحت کیدے شی۔ ما احمد او واہہ۔ مونہ زید او واہہ۔

پہ دے دوارو مثالونو کتبہ فعل د خپل مفعول پہ اعتبار سرہ چہ احمد او زید دے یو شان راغلے دے۔ ما او مونہ چہ پہ دے جملو کتبہ فاعل واقع شو دے۔ د فاعل افراد او جمعیت پہ کتبہ ہیٹ فرق نہ دے راوستلے۔

کہ دا مفہوم پہ فارسی یا عربی ژبہ کتبہ ادا کولے شی۔ نو د فاعل د حالت د افراد او جمعیت پہ لحاظ بہ فعل ہم واحد او جمع راخی۔ اوداسے بہ وئیلے شی۔ (فارسی) من احمد را دم۔ مآین احمد را زیدم (عربی) ضربت زیداً۔ ضربت زیداً۔

لیکن بیا ہم د عربی ژبے پہ نسبت اردو، فارسی او پنبتو ژبے سرہ پہ کور کتبہ نزد دے دی۔ حکم چہ پہ دے دوارو ژبو کتبہ فاعل او مفعول د عربی ژبے نہ پہ عکس د خپل فعل ورناند راخی۔ پہ پنبتو ژبہ کتبہ کلہ فعل پہ لحاظ د تذکیر، تانیث، افراد او جمعیت د خپل فاعل سرہ تعلق لری۔ لکہ چہ کتبہ یے بیان او شہ او کلہ د خپل مفعول سرہ۔ لکہ پہ دے مثالونو کتبہ۔

حہ لاومہ۔ ما زید او واہہ۔

پہ اولنی مثال کتبہ فعل لاومہ د صیغہ پہ لحاظ د خپل فاعل حہ

دہ "شاہ" او بلہ کلہ دہ "دولہ" چہ د لفظ "دولت" نہ فحقیقہ دہ۔
 دا دوارہ کلہ د فارسی ژبے د قاعدے مطابق مرکب اضافی دے۔
 او دیوسری نوم گوزید لے ځ۔ لیکن کہ دا دوارہ کلہ سرہ مرکب
 او لیکل شی (شاهد ولہ) نو دا اشتباه راتلے شی۔ چہ دا معنی تر نہ
 مراد شی۔ چہ "شاهد" اسم علم دے۔ او "ولہ" دمصد "ویشتل"
 ځے د امر صیغہ دہ۔ یعنی بکر زید تر امر او حکم کوی چہ شاهد
 ولہ۔

دغہ شان کہ د "نہ ییم خبر" پہ ځائے "نیم خبر" د "نہ زده" پہ
 ځائے "نزدہ" د "نہ خورم" پہ ځائے "نخورم" او لیکل شی۔ نو
 صحیح بہ نہ وی۔

صحیح تلفظ

د پښتو ژبے د لیک لیکونکی ته په کار دی۔ چہ د کلہ صحیح تلفظ
 ورته معلوم وی۔ چہ د لیکو په وخت کښ د کلہ اصلی شکل غلط
 او نه لیکي۔ ځکه چہ هره ژبه کښ لږ یا ډیر د لیکو او عامو خلقو
 په تلفظ کښ سره فرق موجود وی۔ مثلاً په پښتو ژبه کښ د ځن
 خلقو تلفظ داسه هم اوريدلے شی۔ چہ د "نہ ییم خبر" په ځائے
 "نیم خبر" وایي۔ سره د ځ چہ په پښتو ژبه کښ د لیک او وینا لهجه
 بيله نه ده۔ بیا هم د پورته مثال نه معلوم میږي چہ ځن ځن لهجه ځن نه
 ځن فرق لری۔ په دے وجه چہ لیکونکی ته د لغت صحیح تلفظ معلوم
 وی۔ نو په کار ده چہ هغه لفظ په خپل اصلی شکل او لیکي۔ او چہ ځن
 اوری یا وایي که په هغه کښ د کثرت استعما په وجه تخفیف شووی

سره تعلق لری۔ او په دویمه جمله کښ فعل او واهه د خپل مفعول زید
 سره تعلق لری۔ د فعل تعلق د صیغ په لحاظ د خپل فاعل او مفعول
 سره د پښتو ژبے یو داسه خصوصیت دے چہ په نورو ژبو کښ نه راځي۔
 دغه شان "صفت" د تذکیر او تانیث۔ افراد او جمعیت په لحاظ د خپل
 "موصوف" سره تعلق لری۔ او د عربی، فارسی ژبو نه په عکس صفت
 د موصوف نه، او مضاف د مضاف الیه نه په مخکښ راځي۔

د کلمو ترکیب

دوه کلہ سره یو ځائے کول او ترکیب ورکول فکر غواړي۔ هس
 نه دوه داسه کلہ په لیک کښ د یو په بل سره نښته او لیکل شی۔ چہ
 پر د هغه کلمو اصلی معنی غلطه شی۔ مثلاً "نه وی" په دے کښ "نه"
 حروف د نفع دے او "وی" فعل مضارع دے۔ که دا دوارہ کلہ
 په لیک کښ یو ځائے سره مرکب او لیکل شی۔ (نوی) نو معنی به ځن
 د لفظ "نوی" (صیغه د واحد) د جمع "نوی" او گزری۔ او د معنی
 په لحاظ به هم نوی مقابل د زور او گزری۔ یا که یوه کلمه د
 بل سره په لیک کښ گډه کرلے شی۔ مثلاً "تول ورے" په ځائے
 "تولورے" او لیکل شی۔ نو په دے کښ به غلطی داراشي۔ چہ په
 اولنۍ جمله کښ "تول" حروف د استغراق ځ۔ او "ورے" اسم ځ۔
 دوارہ جدا جدا کلہ دی۔ او ځان ته بیل بیل معنی لری۔ لیکن د مرکب
 لیکو په وجه دوارہ کلہ بے معنی شولے۔ د ځ خبر په نور وضاحت
 د دے مثالونو نه کیدلے شی۔

یو لفظ دے "شاہ دوله" په دے کښ دوه کلہ دی۔ یوه کلمه

نو هغه لفظ يا كلمه پر مخفف شكل او نه ليكي. هكه چه ليک کښ د صرف
او نحوه د قاعدو رعايت لازمي دے۔

سلاست

په اکثرو مشرقي ژبو کښ د ليکلو او ويليو محاورو سره ويرے
بيله بيله وي. څوک چه يوه ژبه وئيل زده کړي. هغه له دا هم
لازم وي. چه د ليک د پام د ليکلو نور خصوصي اصطلاحات هم
زده کړي. ويرا ځله داسې شو دے ده. چه که يو سړي دعوا مو مخکښ يو
کاغذ اورو. نو د دغه ليک نه يې پوره مطلب نه واضحه کيږي.
هکه چه د ويليو او ليکلو اصول نه سره جدا وي. په دے شان
په اکثرو مشرقي ژبو کښ مبتدي ته دوه کارونه په غاړه شي.

(۱) محاوره او د ژبې وينا زده کول.

(۲) د ژبې اصطلاحات زده کول.

داسې خلق شته چه ژبه نه ليک او کتابت نه زده کړې وي.
هغه دعوا مو په ژبه نه پوهيږي. مثلاً په فارسي کښ عوام د مېشو
په ځاي مېشه. او د فرو د آت په ځاي فرائي وايي. په موجوده
عربي لهجه کښ "ما قول" د "ما انا قول" په ځاي "ايش" د "ايشي"
شعبي په ځاي وايي. يا لکه د هندکو د هزاره په دردي لهجه کښ
"وېچ" د "وها جا" په ځاي وئيل شي.

په پښتو ژبه کښ دا اشکال او گران والي نشته. دعوا مو او خوا
يا د ليک او وينا دواړه لهجه پوښان دي. هر څه چه په خوله وئيل
شي. هم هغه په قلم ليکل شي. لکه د يودپ بعضي ترقی یافته ژبې

مثلاً جرمني او هسپانوي وغيره چه د مستطوري او ملفوظ ترمنځ نه
څه فرق نشته. د مثال په طور د پښتو دا يو څو فقرې بر واخلو.
چه په وينا او ليک دواړه کښ هيڅ فرق سره نه لري. هو بهو
څه رنگ چه يو سړي په خوله دا لاندې جمله په طور د سوال جواب
وئيل شي. دغه رنگ نه د سره په قلم هم ليکل شي. لکه:

"پرون څه ستاسې حجرې ته در غلې وم. نه نه وئ. يو څو ضروري
خبرې م د سره کولې. صبا له که خدای خبر کړو. سم د سحره به درشم
نه به چرته نه وئ."

دا وجه ده چه د پښتو ژبې انشاء او ليک زيات اسان دے. پکار
ده چه د پښتو دغه ادبي خصوصيت ورک نه شي او د ليک او وينا پښتو
بيله بيله نه کړې شي. چه د ژبې نه جاخه ساژه نه شي.

انشاء

انشاء د عربو په لغت کښ ايجاد. نوي شي او اختراع ته وايي. مگر
په اصطلاح کښ هغه "نثر ليک" او بيان دے چه د خپلې پوهې او فکر
نه او ليکل شي.

يا وايه انشاء يو داسې علم دے. چه د دزد کړې او پوهې په وجه
په خپل ليک او بيان کښ خپل افکار او خيالات په ښه مزيدارو او
خوندناکو لفظونو کښ بيان کړي.

د انشاء د پوهې او زده کړې نه غرض دا دے. چه په نوي فکر
سره يو نوی مضمون په ښو لفظونو کښ او ليکل شي. د يو مضمون د ښه
ليکلو د پاره دا څو شرطونه لازمي دي.

یو سره چې خبره لیکل غواړی. نو هغه لیک د بې مطلبه نه وی. بلکه خبره خاص مقصد او غرض د پېر مخکې وی. او په هغه د لیکي -

مقصد په نېټه کول -

د لیکو نه مخکې یو خاص مقصد په نېټه کول ضروری دی. بیا د دغه مقصد د وضاحت د پیاوړتیا چې خبره لیکل شي هغه په درې برخو تقسیم کول دي -

(الف) یوه برخه مقدمه او مدخل یعنی د لیک په اول سرکې دا بنودل چې دا مضمون ولې لیکل شي؟ یا د د لیکو میدان ته ولې راکوشر؟
(ب) د دې بیان مطلب خبره دې؟ فائده دې خبره ده؟ داپه منا لفظونو کې راوړل -

(ج) د دې بیان، لیک خلاصه، مطلب او نتیجه خبره ده؟

صاف او واضحه لیکل -

په لیکو کې د هر خبره نه وړاندې صاف او واضحه لیکل ضروری دی. د دې تر پېر اصطلاح کې هم وضاحت وایي. معنی د دده چې په لیک کې خبره اېهام، التباس او پېټ والې نه وی. او چې څوک د لوی یا کوچي هغه پر پېر آسانه پوه شي. داسې صاف او واضحه لیکل خبره گران کار نه د د دې د پیاوړتیا اول داسې مفرد کلمات خوښ کړي شي چې د هغه معنی ښکاره وي. بله دا چې په یوه جمله کې د اضافت د استثناء رابطې او عامل حرفونه وپېرانه وړي شي او د متصل او منفصل ضمیرونو اړیکې تر نه جوړ نه شي. د یوه جمله په مینځ کې معترضه جمله راوړل شي. وړې، لنډې، پریکړې، ساده، روانې او واضحه جمله او لیکل شي. په لیکو کې صراحت په کار دې.

د صراحت بحث وړاندې تیر شو د. چې د کلام په ترکیب او جمله کې چې کوم الفاظ راغونډ شوي وی. د هغه په راغونډولو کې صنعت نه وي د صراحت او وضاحت مینځ کې فرق دادې. چې هر یو صریح بیان واضح وی. لیکن هر واضح صریح نه وی. لکه د عوامو خبره شوه. د الفاظو تکرار نه دې په کار -

د دې ته خیال ساتل په کار دی. چې په یو لیک کې په یوه جمله کې بې ضرورت زیات لفظونه یا زیاتې جمله را نه وړي شي. او ورسره د دې ته هم فکر کول دي. چې په یوه جمله کې چې کوم الفاظ او لیکل شول. په هغه کې خبره داسې لفظ خو نشته چې هغه مثلاً روستو لیکل په کار و. مگر وړاندې او لیکل شې. لکه یو سره دا جمله اولیکي "تر خبره وایم راشه" نو چې فکر ورته اوشي. دا به سمه کړي شي "خبره وایم ته راشه" د طبیعت موافق لیکل په کار دی.

یعنی د لیکو په وخت کې په طبیعت زور اچول نه دی په کار چې په زور زور، په فکرونو فکرونو گران الفاظ، لوړ اصطلاحات او ځېټ ترکیبونه را وړي شي. او په خواري او زړه چاودون هغه په خپلو جملو کې ځان کوي شي. بلکه لیکونکي چې څنگه د هغه خپله عامه ژبه او د وینا طرز وی. هم په هغه شان لهجه او ژبه کې د لیکل هم کوي. نا اشنا او گران الفاظ نه دي راوړل پکار.

د لیکو په وخت کې د دې خبرې لحاظ ساتل، چې داسې الفاظ لیکل شي. چې په ژبه درانه نه وي. ورسره په غوږونو بد هم نه لگي. د پښتو ژبې یوه هڅه ده. چې "او خوره هم خوراک دې، او ونږه هم خورلو ته وایي" په کار ده چې په لیکو کې د "ونږه" په ځای

”او خودہ“ اولیکل شی۔ د بعضے پښتنو په محاوره کښ داسته ده۔ چه چا ته وائی کښینه۔ نو وائی ”کوناته او لکوه“ دالفظ د خپل معنی دپاره واضحه هم ده، صریحه هم ده۔ لیکن فصیح نه ده۔ او په غورونو بد لگی۔ په لیکلو کښ دصراحت او وضاحت سره سره د فصاحت کما په کار ده۔ دکاظم خان شیدا یو شعر وړاند راغلی ده

نازکی دیار د طبع کره موزونه،

اے شیدا نازک خیاله! راشه کښینه!

ابوالفتح بستی په یو شعر کښ وائی۔ چه خپل کلام خپل خوښه ته پریږدئ۔ دیو لیکونکی زړه چه هره معنی خوښوی هغه د لیکي۔ په خپل بیان هیثم کله زور زیاته مه کوي۔ ده ته په اصطلاح کښ سهولت وائی۔

په لیک کښ روانی ضروری ده

مونږه ځائ په ځائ دښه نثر په تعریف کښ لیکلی دی چه روان نثر ده۔ روانه ژبه ده۔ دته په عربي کښ انسجام وائی انسجام د اوبو بهید لوت ته وائی۔ یعنی یو لیک، یو مضمون یا یو بیان ده داسه روان لیکل شوې وی۔ لکه اوبه چه بهیږی او که داصفت په کښ نه وی۔ نو بیا ادیبان خلق وائی۔ په ده لیک کښ روانی نشته ده بلکه تعقید ده په کښ۔ تعقید له عقد نه اخسته شو ده۔ عقد غوټه ته وائی۔ لکه په اوبو کښ چه ډب راشی۔ اوبه ډب یا ډب ژنه شی۔ یا په تار کښ غوټه پریوزی۔ یا یو اوبښ په روانه لار کښ چوشی۔ په لیک کښ دد خیال ضروری ده۔

په لیک کښ ربط ضروری ده

ده ته په عربي کښ ”التساق“ وائی۔ معنی ته د ادا۔

چه په یو لیک کښ کوم الفاظ او جمل راوړل شي۔ چه د هغه معنی کانه دیو په بله سره نښته، پرله پس او دیو په بله سره تړل وی۔ داسه نه وی۔ چه دیو لفظ یوه معنی وی او د بل لفظ بله۔ او د دواړو لفظونو د معنی سره په خپل مینم کښ هیڅ تعلق نه وی۔ مطلب دا چه په یو لیک کښ په ربطه کلمه او معنی راوړل نه دی په کار۔

لیک دروند خوب په کار ده

لیک ادیبان داسه په کار ده۔ چه څوک نه لوی یا نه گوری چه هغه پر بد او نه وائی۔ داسه لیک هغه کیدي شی۔ چه سیک، په خوند او پریوتی الفاظ په کښ را نه شی۔ شریفانه، دلانه او مناسب لفظونه را وړل شي۔

که یو سره په یو لیک کښ دچا هجو کوی، بدنه وائی۔ هم د قلم، علم او ادب د پاکوالی اوددنه، اوچته اولورې مرتبه تقاضا داده۔ چه دغه د هجو په او ذم الفاظ دهم پریوتی او سیک الفاظ نه وی۔ د پښتنو په مجلسی ژوند کښ داسه ویرې محاوره، متلونه او مصطلحات شته۔ لیکن په یو ادبی لیک کښ د هغه راوړل مونږ مناسب نه گڼو۔

مثلاً په حجوه کښ دیو داسه سری بحث وی چه په هغه کښ کبر او غرور راغلی وی۔ د هغه دپاره په محاوره کښ خو داسه وړل شي۔ چه

”د فلانکی په ډبلی نه ماتیدی“

مگر په یو ادبی لیک کښ دد په ځائ زیات نه زیات داسه لیکل شي۔ چه

”فلا نك حان ته غاور شوے دے“ یا فلا نك دكبر نه زمكه ته
نه گوری“

۱۱ | لنه دے جله لیکل په کار دی“
مبتداء او خبر تر دے لیکل په کار دی۔ چه جمله لنه خلاصه
شی۔ اوزیات ضمیر ونه او نورو عاملو حرفونو را وړلو ته حاجت
را نه شی۔

۱۲ | د کلبو انتخاب په کار دے“
په لیکلو کښ چه خه مقصد او معنی ښکاره کول غرض
وی نو د هغه معنی د پاش چه په پښتو ژبه کښ کوم خاص لفظ وی
هم هغه را وړل په کار دی۔ د هغه په حائے مرادون لفظونه یا
داسے الفاظ چه دوه معنی گانے لری تر خپله وسه لیکل نه دی په کار۔
اختصار په کار دے“

۱۳ | تر خپله وسه لیک دو سره اوبه دؤل نه دی په کار۔
چه لوستونکے او کتونکے پر سترے شی۔ په کوتاه لفظونو کښ مطلب
ادا کول په کار دی۔

۱۴ | لیک او لیکنه په فکر په کار ده“
د لیک په وخت کښ دے خو خبرو ته پام ضروری
دے۔

(الف) یوه دا چه د مختصر لیکونه مطلب دا نه دے۔ چه دوه
اختصار را واخسته شی چه مطلب فوت شی۔

(ب) داسے کله د لیکي چه په خپله لیکونکے هم د هغه په معنی ښه
پوهیږی۔ کله د لیکلو په وخت زړه کښ خه تکی را ولاړ شی
چه معنی ته ئے سم فکر نه وسه رسی۔ د غدرنگ الفاظ په اتمک

باند لیکل نه دی په کار۔

(ج) تر خپله وسه د پښتو ژبه الفاظ د لیکي۔ ولے داسے پښتو لغت
د هم په کښ نه را وړی۔ چه هغه د پښتو د یوے داسے
خاصه علاقته لغت وی او خه داسے خاص لفظ وی چه
عام خلق پر نه پوهیږی۔ او که داسے لفظ لیکي۔ نو بیا په
بریکت (خطونو) کښ د هغه مترادف مشهور لفظ دوسره
لیکي۔

(د) د هر علم او فن مخصوص اصطلاحات په خپل خپل حائے
را وړل په کار دی۔

(ه) بل په هر حائے کښ د ”خه“ او ”ته“ په حائے ”مونږ“ او
”تاسو“ را وړل نه دی په کار۔ ”خه“ د واحد متکلم ضمیر
دے۔ او ”مونږ“ د جمع متکلم۔ د د لفظونو د صحیح استعمال
حایونه پيژندل په کار دی۔ (نن ور خه په عامو پښتون کښ
دا غلطه خبره را شروع شوے ده۔ یو سره به وی۔ په
لاره به روان وی۔ وایي به ”مونږ روان یو“ داسه به نه
وایي۔ چه هلكه یو گس له خو وئیل په کار دی“ خه روان
ئیم“۔)

(و) که د نورو پردو ژبو الفاظ په خپل لیک کښ را وړی نو
هغه د پښتو ژبه د قاعدو لاند را وړل په کار دی۔

باند لیکل نه دی په کار۔
تر خپله وسه د پښتو ژبه الفاظ د لیکي۔ ولے داسے پښتو لغت
د هم په کښ نه را وړی۔ چه هغه د پښتو د یوے داسے
خاصه علاقته لغت وی او خه داسے خاص لفظ وی چه
عام خلق پر نه پوهیږی۔ او که داسے لفظ لیکي۔ نو بیا په
بریکت (خطونو) کښ د هغه مترادف مشهور لفظ دوسره
لیکي۔

پښتو نثر

نثر

نثر په لغت كېښندلو، پاشلو او خوړولو ته وايي. او په اصطلاح كې هغه كلام دے چې د وزن د قيد نه خالي او آزاد وي. داپه دوه قسمه دے.

(۱) يو د معنی په لحاظ.

(۲) بل د لفظ په لحاظ.

الف | نثر د معنی په لحاظ سره په درې قسمه دے.

(۱) يو هغه خبره اترے چې مونږ ته د يو بل د پوهولو را پوهولو د پاره وايي.

(۲) خطاب (وينا) تقريرونه او بيانونه چې پوهه خلق او عالمان ته د غټو او اهمو مقصودونو او اوريدنکو د تسلي د پاره په مجلسونو، جمعو جرگو او غونډو كې او په ټولنو كې وايي. دا قسم نثر په پښتو ژبه كې زيات ولې ليكل شوي نهونې ته وېر كې دی.

ن ورته خطاب د ادب يو غوره ټوكه كېږي. سياسي ديني، اخلاقي، اجتماعي، علمي او ادبي كېږي قسمونه دي.

(۳) تحرير (بنكل، ليك) هغه نثر دے چې د علمونو، د مطلبونو او كتابونو د ليكلو د پاره استعمالېږي.

تحريري نثر

(الف) | تحريري نثر د مطلب او مضمون په لحاظ په دېر قسمه دے لكه تاريخي، مذهبي، اخلاقي، اجتماعي، سياسي، علمي، ادبي او داسې نور.

(ب) | او د معنی په لحاظ په دوه قسمه دے.

(۱) ساده او سليس نثر.

(۲) شاعرانه دانشاء پردازي نثر.

دے دويم قسم ته "ادب لطيف او" منشور ادب" هم وييل شي.

(ج) | د لفظ په لحاظ نثر په دوه قسمه دے.

(۱) يو هغه دے چې د قافيه او سجع التزام په كېښ شوي وي.

دې قسم ته قافيه دار، مستجم او مرصع نثر وايي.

(۲) بل هغه دے چې قافيه نه لري. دې قسم ته "آزاد نثر" يعني په قافيه نثر وييل شي.

ن ورته دا دويم قسم نثر غوره شوي دے. او د موجوده وخت ټول ليکونه، كتابونه او اخبارونه هم په دې نثر كې ليكل شي.

په اولني قسم نثر كې د پښتو ژبې پخوانو ادیبانو او مشرانو كې كتابونه ليكلي دي.

پخواني نثر

په پخواني مرصع نثر كې د سليمان ماکو "تذكرة الاولياء" د حضرت اخون درويزه عليه الرحمة "فخزون الاسلام" او د پير بابا "خير البيان" ليكلي شوي دي. ورپه د افضل خان خټک د

”تاريخ موصم“ نثر دے۔ دا د پخوانی نثر داسے نمونه ده چه هم موصم
دے۔ د مققى نثر رنگ لری۔ او هم د موجوده نثر په شان ترخه
حده ساده دے۔ د دے پخوانی نثر نمونه دادی۔

۱ | د سليمان ماكو د نثر نمونه۔

خه غريب خاوره سليمان، خه د بارگ خان ماكو
چه په ويا له دارغستان اوسيدم۔ او په دے مزكو پائيدم۔ په
سن دولس شپږ سوه (۱۲۶۲ هـ) تللے وم۔ او د ”پښتنخا“ (پښتون
خوا) په راغواو كلو كړيدم۔ او مړاقد د واصلينو او اولياؤ م
پلټل۔ او په هر لوري م كاملان موندل۔ او د دوى په خدمت
خاك پائے وم۔ او هر كله پر خدمت وټه ولاړ۔ چه له دے سفره
په كوكې كښناستم۔ او تنواكې م وچاؤ دے د پښو۔ بيا پاڅيدل۔
او له خټن م مرستون شوم۔ چه احوال دهغه كاملانو وكاږم۔
او دوى چه هغه ويناوے پاتے كړے دى۔ او پښتانه به يے
لولی اوس۔

۲ | حضرت اخوند درويزه په ”مخزن“ كښ ليكي۔

دا شمند چه اجتهاد كا۔ ته منكر ورځنې مه شه۔ زه
تر زده كه ثواب وى وه يے نيسر۔ كه خطا وى پس مه خه۔
ملا مت ورباندې مه ږده۔ كله كله رونده په رمنده لار هم
وښويږي۔

ولے زده كړه اجتهاد هاله مانه شى۔ چه هوا د مجتهد
په نوس كښ نه وى۔ او كه دے اهل هوا وى۔ پس مه خه۔
دغه كس به په دوه كوټه اوشرميږي۔

تحقيق چه انبياء واره افضل دى تر جمله و فرشتگانو۔

تراوله تر پايونه۔ دغه پسه مرسلا نو فرشتگان دى افضل
تر دا نورو آدميانو۔ د چاشك په كښ نه كيږي۔

درويزه چه عقائد په پښتو ووهے۔ شفقت يے وه۔ پر لويه، پر
هلك، پر آزاد، پر بنده، و هم پر واره ”پښتون خوا“ هر چه د كتاب
په زړه كښ خاځے كا۔ مستقيم به شى په شرع هم په دين د پاك
نبى۔ هيڅ كله نه ښويږي۔ هر كره چه به له تادعواي كا۔ په
جگړه به وشرميږي۔

خدا يے په هره ژبه بوله۔ عربى وى۔ كه فارسى وى۔ كه هندى
وى۔ كه افغانى وى۔ په هغه ژبه يے بوله چه د زړه وى۔ دا
اقوال د امامانو۔

اوس اكثر عالمو دا وايي چه قرآن په عربى دے۔ په ناحق فرض
واجب پښتو كوينر۔ دوى په دا وينا لغزېږي۔ نه پوهيږي دغه
خوى د جاهلانو۔

عمر نسفى هس ويلي مبرهن دى۔ چه صوفيان د حق دوستان
دى۔ هم د زړه په پاك كردن دى۔

د هر څيز اصل ثابت دے۔ كه نوم باندې رغيږي۔ هم په
عقل را كښيوزي۔ هم دا عقل ورسپړي۔ د اشيا اصل ثابت
دے۔ ته اگاه شه۔ چه او هام څيزونه نه لوى سودونه۔ نه
يے زيان و بله رسيږي۔

۳ | پير روشن په ”خيال البيان“ كښ ليكي۔

”ښه يے ويلي دى رحمت د وى پوده۔ مرك به
ورشى و سړى ته ناكهان۔

”نشته د سړى په دنيا كښ تل د تل مقام۔ كوره دغه زمانه

آدمیان غواہی دنیا۔ اوھر چہ پہ کئی دی۔ مشغول دی ویر آدمیان۔
 ”خے پہ کولویا پہ باورگانی یا پہ یونڈکلی یا پہ تورکین باغ۔ خے
 پہ نور نور چار مشغولی کا آدمیان۔

کہ شوک اس اسے لوی کال تیرشی تمام۔ خبنتن نے اختیار
 لوی چہ یو دینار و ودکی دھر حیوان۔

۴ | جان مچن پہ ”نور نامہ کین لیکي۔
 کل ثنا پاکي دہ ستا۔ قدیمہ دَبِّ الْعَالَمِيَّة ! او درود پر
 پیغمبر صل زورہ لکھ خلہ وین۔ ہم پر آل ددہ۔ ہم پر وار و
 اصحابو۔ ہم پر کل مؤمنان و رحمت لہ خدایہ وین۔ یوہ و ہر و
 پاک نبی او جبرائیل سرہ قصہ کورہ۔ بی بی فاطمہ پر ہنہ خائے
 حاضرہ و نہ۔

بی بی وایہ (وئیل) رسول تے (تہ یے) بزرگ کہ جبرائیل
 دے۔ رسول ویلی بی بی تہ۔ بزرگی ویر حُما دُن ؟
 جبرائیل ویل رسول۔ بزرگی ستا۔ مشر حُما یمر۔ رسول و۔
 جبرائیل۔ کوم دلیل درتہ یاد شَن ؟

جبرائیل ویل رسول۔ بے لہ خدائی نور حُما نہ وہ۔ حُما
 (ئی) کرم پیدا۔ لہا یوسقورے ورنجے وُن ؟
 او یا زورہ کالہ بہ پت پر ووت و ہنہ ستورے۔ پس لہ
 او یا زورہ کالو پورہ وُلید شَن ؟

اَمَّا و ”ہنہ ستورے او یا زورہ کالہ لیدلے“ رسول
 (و) ہنہ ستورے حُما نور وہ تا لیدن ؟

۵ | افضل خان خٹک پہ ”عیار دانش“ کین لیکي۔
 یوہ ورح و باغ خبنتن ناست وہ پہ تماشہ دکھونو ؟

بلبلہ نے ولیدہ۔ چہ غم بہ نے پہ پانور دگل مینن ؟ او پہ فریاد فریاد
 بہ نے پر نارے و ہلے ؟ ورق زمر نگار دگل بہ نے پہ مینو کہ یوتربلہ
 جدا کاوہ۔

لور چہ تر خوارلس کالہ ورسی۔ وخت نے دخی پورہ کولو
 دے ؟ پہ حال چہ راشی ؟ بویہ چہ خلور سترہ ونیسی (اول)
 سترہ خان دے چہ سایہ نے ہم نا محوم و نہ وینی ؟ (۲) دویم
 دغور دے۔ چہ دنا محرم مذکور، نام ورتہ شوک واخلی ؟
 (دریئم) د ستر کو ستر چہ ہسے پہ کچھ کین د کور کینینی چہ نظر
 نے پہ چا و نہ لکیری ؟ پہ نور خائے ودریدل۔ پہ بام ختل۔ پہ
 غولی کین کوریدل۔ دا و ہرگز نہ وی۔ (خلورم) سترہ ورتہ دے
 چہ جے مور۔ خور۔ دور۔ لا محرمے خد متکارے خبرے دچا
 سرہ و نہ کا۔

۶ | عبد القادر خان خٹک پہ ”کلدستہ“ کین لیکي۔
 یو بادشاہ پہ کبنتی کین ناست وہ۔ یوموئے عجی ہم ورتہ
 پہ خدمت حاضر وہ۔ موی کلہ سیند لیدلے نہ وہ۔ د کبنتی ناستہ
 نے آزمیلے نہ وہ۔ ژوا، زاری، فریاد نے آغاز کرو۔

۷ | محمد هوتک پہ ”پتہ خزانہ“ کین لیکي۔
 حُما چہ محمد هوتک یُم۔ او پہ اصل پنتون، قندھار کین او
 لہ ویرہ دہ۔ چہ پہ ویلو دداسے وینا و مجت یُم۔ او شہر او
 ورحم حمد غہ کار دے۔ او دا ویر وختون تیرشول۔ چہ ما
 غوبنتہ۔ چہ حُما د پنتو د شاعرانہ تذکرہ وکاہم۔

۸ | افضل خان خٹک پہ ”تاریخ موضع کین لیکي۔
 نقل دے لہ اخون درویشہ، علیہ الرحمتہ چہ پہ مخزن

کين ٿي ٻنڪلي دي. چر عبد الله نوميد۽. اُرمرو۽. دڪانڙي ڪرم.
په ارمرو کين. علم او صلاحيت ٿي دير۽. له اولاده دصالحانو۽
خوڻي ٿي پيداش۽. نوم ٿي بازيد کينود. په علم ٿي کينيناوه. تحصيل
ٿي وڪر.

اما پس له هڻي چر نقد ٿي په لاس راغي. سمرقند ته په سوداگر۽
داسونو روان ش۽. دوه اسونه ٿي واخستل. هندوستان تروان
ش۽. په موضع کالنجر ورغي. هورته ٿي اتفاق د صحبت دملا
سليمان سر۽ پيښ ش۽.

(۲) نقل دے له اخون درويز۽. چر ددلازا کو په هڻه آوان په
ميره د لنگر کوٽ استوگنه وه. او يوسفزايي په هشتنغر وو. او
په داسب چر دلازا کو د لنگر کوٽ گردو فواحي سره نيولي وو. چر په
د يوسفزو مال مواشي ميگ ته په چراگاه ورغلل تاخت وتاراج
په ٿي ڪر۽.

9 ملا احمد دتنگي په ڪٽم پښتو کين ليکي.

يوسر۽ زرگر له لاش۽. او ورتري وويل. چر مال۽ ڪنڊ۽
راکو۽. چر ڇو پر ور۽ ور۽ توکر۽ د زرو وتلم. هڻه زرکوٽ
ويل چر غلبيل خايل چا ور۽ دے. هڻه سري ورته وو چر
تر ڇو واي۽. او ڇو ڇو واي۽. زرگر وويل چر چاروم پڊکان کين
نشته. هڻه سري ورت وويل تر ماته معلوم ٿي چر کوٽر نري ڇو
اودے او سره ددے ڇو له تانه يو خيز غوارم او تر وانه بلخيز
يادوے. زرگر وو چر بنه آورم چر ته ڪنڊه غوار۽ مکر وينم
چر ستالاس پڇيوي او دا ذر به در نه پريوزي. نو بيا به وائي چر
چارو را وره چر د زرو پوتي پر را ٻول ڪرم نو بيا به غلبيل غوار۽

د چانڙلو د پاسر. نو ما ڇڪه د چارو او د غلبيل عذر وڪر چر
تالائق نه وينم چر دغه کار وڪر۽. نو خواه فخواه به دے
دواو ته حاجت پريوزي. او دا دوا به خود نشته.

موجوده نثر

پخواني نثر د لفظ په لحاظ مستجمع او مقف۽ وه. د افضل خان د نثر نه په
دے کين رواني او سادگي شروع شو۽. ورپسے پښتو نثر ليکونکو دغه
ساده اودوان نثر له زوره هم ترقي وړکړ۽. او نثر ٿي د وړاندو نورم
زيات ساده، روان، خوب، په متلونو او محاورو بنيائسته او خوندناک ڪړو
داسے چر په پريکړو. لنډو لنډو جملو کين ليکلي شي.

نثر د ادب يوه اهمه برخه ده. او يوه ژبه هاله ترقي کول شي.
چر نثر ٿي وسعت بيا مومي. ارت او فواخ شي. او د هر قسم مضامينو
نه وک شي.

ددے نثر مثالونه دوستو به راشي. د هڻه نه دا معلومه شو
ده چر د تيرو پښتو کالونو نه په خصوصيت سره دے قسم نثر وړا
موندلے دے. او ورځ په ورځ په ترقي دے. او هر قسم مضمونونه
لکه تاريخي، علمي، ادبي، اصلاحي، اجتماعي، سياسي او داسے نور
په کين ليکلي شوي دي. د صرف، نحو، لغت، قصو او افسانو
په موضوع هم په دي نوي نثر کين ډير څو ليکلي شوي دي.

ددے "نوي نثر" په ليکونکو کين منشي احمد جان مرحوم ددے
طرح بنه ليکونکي تير شوے دے. دده د نثر خصوصيت دادے
چر پريکړے، ور۽ ور۽ جملے، بنه اداء، سلاست، رواني، دلغاقو

سوچ والے، دمتلون، اصطلاحاتو او محاورو پر خائے خائے باورل
او پر مناسب موقع پئے استعمال پر کئی لید لے شی۔ او زیاتر سادگی
او آسانی لوی۔ نمونہ پئے دادا :-

منشی احمد جان لیکي۔

”چہ دادم خان د مرگ خبر وگزییہ۔ او درخو پر خبر شوکہ۔
نوسمدستی پر زمکہ را پر پوتہ۔ سترکے پئے حق تہ پئی لے۔ خپل پردی
پر را بقول شول۔ لاس پینے پئے ورتہ او منبل۔ سپیلی پئے ورتہ لوکے
کول۔ نظرونہ مات شول۔ لندہ دا چہ دم، دجا، بند، تعویذ ہوشہ
خلاص شول۔ خو درخانی وہ چہ ساہ پر کئی ورتہ غریبہ۔ بخہ تختہ شو
او تختہ پاتے شوہ۔ چا ہونبیار بندہ چہ اوکتہ۔ نو روح پئے پخوا الوتہ
وہ۔ دا خبرہ ہم مشہورہ دہ چہ دوئی پر مونی پر قبر کئی پر
خائے شوی دی۔ خو دا راتر ہسے دیار انوکپ بنکاری۔ دا ہم خلق وائی
چہ دادم خان د قبر د وئے نہ چہ شوک شہباز جوہ کوی نورباب
پئے زہ زده کیوی“

سید راحت اللہ راحت زاخلی لیکي۔

”اے روشرو! دلہ کہ خہ یوہ داسے خبرہ ولیکم چہ دے
کتاب (تاریخ بغداد) سرہ پئے خہ تعلق نہ وی۔ نو تاسو بہ پر پوزہ
وئے چوتروئی۔ پخوا وختونو کئی چہ د ایرانیا نو پختہ ویش لکھ فوخ
پر یونان بانہ حملہ کرے وہ۔ نو ہغہ وختونو کئی دیونان دولا زہ
سری سرہ د سیارتا د بادشاہ پر یوہ خونہی بانہ د ایرانیا نو د
لاسہ مرہ شوی و۔ کوم خائے کئی چہ دا قتل شوی و۔ ہلتہ
پر یو کانہی بانہ چا دا الفاظ کنستی و۔

”اے سرہ! چہ سیارتا تہ ہے۔ نو د سیارتا خلقوتہ داسوال

جواب ورسوہ۔ چہ پر تاسو بانہ قربان شوی دوستان دلہ وڈہ دی۔
دے عبارت کئی پر خپلہ ہم دیر تاثیر وہ۔ ولے چہ بیا خرو
یونانیا نو د ترکو لہ لاسہ یورپ خلاصولو۔ او د انگلستان مشہور
شاعر لارڈ بایرن ہلتہ لارو۔ ودرید و۔ او لہ زہ ددرہ
پئے ہغہ بیوتہ و وویل چہ د ہغہ مضمون دا وہ۔

”اے د سیارتا دوستانو! او پر یونان بانہ خان قربان نکو!
پر یونان کئی اوس دومرہ دم نشتہ چہ خان سفلی کوی۔ نہ
پئے شوک یار شتہ او نہ مدد کار۔ پر داسے بے اسرے وخت کئی
لہ خوبہ پاختی۔ او د سیارتا د خلقو سرہ کومک اوکری“ نو د
بیوتو پر بقول یورپ کئی یو داسے خوش پیدا کرو۔ چہ یونانیا پئے
د ترکو د سلطان بادشاہ لہ لاسہ خلاص کرل۔ او بیا لاشل خلہ
ترکوتہ برنہ ہم شول۔ خہ رشتیا وائی چہ اسلام ن پروں دغے
بے اسرے دے۔ د یونانیا نو مدد تہ خوتول یورپ تیار وہ۔ ولے
د مسلمانانو د تپوس شوک ہم نشتہ۔ د مسلمانانو بدہ ورتہ دے
حد تہ را اور سیدہ چہ دومرہ ہم پر کئی شوک نشتہ چہ د بغداد
ہغہ آوارو ادیرو کئی ودریدی۔ او د اسلام ہغہ پخوانو عاشقانو
تہ ہغہ خبرہ وکری۔ کومرہ چہ دیونان پر مقبرہ کئی لارہ بانہ
کرے وہ۔ او ورتہ ووائی۔ چہ ”اے د اسلام دیو و! لہ خوبہ دایین
شی۔ او سترکے او غروئی او وگورئی چہ د اسلام باغ چہ پر کوم
شان تاسو بنایستہ اوشین پر پینے رہ ہغہ خٹک وچ شو“

خان عبدالغفار خان (باچا خان) لیکي۔

”تاسوتہ دا معلومہ دہ چہ ہیٹ قوم پر دنیا کئی داسے نشتہ
چہ چا ابتہائی تعلیم پر خپلہ کر کئی نہ وی۔ خونہ د پچو ابتدائی زمانہ

په اردو او انگريزي کيس کوي. پس ترڅو پوښ چې تاسو د خپلې ژبې
په خپله قدر او نه کړئ. او تاسو د هغه د مروج کولو د پارلمان
قرباني او نه کړئ. تر هغه پورې به دیر کم خلق پیداشي چې
هغوی د پښتو ژبې خدمت او کړي.

(رساله "پښتون" مئی ۱۹۳۱ء)

قاضی عطاء الله خان لیکي.

۴ "په پښتور کيس پنځه لويې قبيلې آبادې دي. يوسفزايي،
محمدي، گکيازي، غوري خيل، خټک. په دې ټولو کيس يوسفزايي
قبيله په شمار کيس ويره زيات ده. قبله په قطب باندې د اتمان خيلو
غرونه حد دے. قطب تر تر د هندوکش غرونه دي. غر خاټه تر تر د
اباسيند او سهيل ته د دريا د کابل غاړه قبله تر تر نه هشتتغر
دے.

د قبيلې دوه قامه دي. يوه يوسفزايي، بل تر منډ تر وائي.
يوسفزايي د پښه کور د (د غرونو) نه دے او واخله. چې په هغه کيس
دیر هم شامل دے. د سوات (کور، بر) بونير او دم تور په
ملکونو کيس آباد دي. دم تور د هزارې په علاقه کيس دے.
منډ تر دريا د کابل او اباسيند چې کوم ځاي پوځاي کيږي.
د هغه نه په قطب تر خپله پورې او قبله تر تر هشتتغر پورې
آباد دي. په دې کيس چله، مردان، صوابي ټول شامل دي.
د مردان د علاقه نه قطب تر بونير او سوات پروت دے. د بونير
او د سوات مينځ کيس لويې لويې غرونه دي. د غر شان د بونير او
د خپله په مينځ کيس هم غرونه شته.

د اردو په زده کولو او د اردو په ليکلو کيس تيره شي. څومره تکليف
او سختي چې يو هلک په پردې ژبه زده کولو کيس محسوس کوي. هغه
هيچر د خپلې ژبې په ليکلو او په لوستلو کيس نه محسوس کوي. د
پردې ژبې په وړو کوالی کيس زده کول داسې يو گوان کار دے.
چې د بچي د اوله د سبق نه زړه او تکيږي او مات شي.

بيا تاسو خيال وکړئ چې په ابتدائي زمانه کيس د يو هلک پام
دا څومره مشکه او گوانه خبره ده چې هغه په پردې ژبه کيس
خپل خيالات ظاهر کړي. د خيال او په آزادي باندې ظاهر وړو د پار
دیر ضروري ده. چې په کومه ژبه کيس هغه خبرې کوي چې هغه
ژبه باندې دده پوښ عبوي وي. هم دغه وجه ده. چې ځون دهلکانو
نشو نما په ابتدائي زمانه کيس نه کيږي.

هما دا مطلب نه دے. چې مونږ د اردو يا انگريزي ژبه نه
زده کوو. دا دواړه ژبې زده کول نه وړ ځون د پار ویرې
ضروري دي. ليکن د ابتدائي تعليم (د پنځم جماعت پورې) د
ځون ټول کتابونه په پښتو کيس شي. پس د پنځم جماعت نه چې
ځون د بچو د ماغون پر پوهه شي يا د پوهيدو قابل شي. هله
پس ته د هغوی ته دا ژبې او ټولې شي.

په دې سلسله کيس څر تاسو ته دا ویر ضروري طور عرض
کوم. چې تر څو پوښ پښتانه پښتو ژبې له رواج ور نه کړي تر هغه پوښ
په ځون په دې مطالبه باندې هيڅوک غوږ کښيښه دي.

مونږ په خپلو کيس هم يو تر بله خطونه په اردو يا انگريزي کيس
ليکي. دا ځون د کم لياقتي او کم همتي لويې دليل دے. ځون
علماء د خپلو خيال او اظهار په فارسي او عربي کيس او موخو تعليمي

۵ | محمد غفران خان (مرحوم) وکیل و مردان لیکی -

”د پښتنو د غم بنادې پر حقله څه لیکون نه څکني داسه عرض ده
چې د کوښدن د تال شمار داسه ده - لکه چې یو کسب گر له سائي وړي
پر څو علا قو کښ داسه حیاناک خلق شته - چې بیکايي د لوړ کوښدن
و شوه - او ستر لیونې سپیلنې روان وي - چې چرته مزکه پر کاڼو
واخلي - دغه حرامې روپي به پر دې هوا قهر طریقه سره د ده مال
زیاتوي - او د دې به د دغه امدني داسه خوري چې د موسي پي به
ورته ښکاري -

په خوله وايي - چې ”وَلَوْ“ ځکه اخلېم چې خور، لور له کاله
پترې به کوم - او پر زړه کښ کړي ريښې چې که د بوستانی پټې
وشر - نو ښه به وي -

کله کله داسه هم وي - چې د ولور روپي په اندرکي کښ
خوندي کړي - نو ښځ لار شي ټيکري ته کښيښي او وايي ”مار چکه
چکه پاؤ - تری چکه - بول وال - خال - پنجه شش“
او روپي د شيطان پر ارواح لارې شي -

۶ | حکیم عبدالخالق خلیق لیکی -

”په دې خبره سر نه خوړو - چې ”ارباب صاحب“ اصلی
ارباب خیل دے - او که هس د تهکال د اوسیدونکي په حیثیت ځان
نې پر ارباب مشهور کړے دے -

ځا په خیال ارباب د عزت لفظ دے - او هر یو شریف او
سفید پوش د عزت مستحق دے - نو چې اوس دیر خلق و تر ارباب
صاحب وايي - نو مونږ هم ورته په ارباب وښلو ځان کنه کار نه کړو
دا چې تمام قاضي خیل په قاضیانو مشهور دی - نو دوی قاضیان

دی څه؟ قاضي خو حج ته وايي - نو ولې دوی ټول ججان دی څه؟ او دا
پیر خیل چې په پیلانو مشهور دی - نو دوی واقعی پیران دی څه؟
پیر خو هغه وي چې د خلقو مذهبي پيشوا وي - او څه د رشد و
هدایت فرض ادا کوي - مگر دوی خو عام دنیاوی کاروبار کوي -
نو چې دا قسم القاب څوک کنه نه کښي - نو ارباب صاحب ته د څوک
په دې گوته نه نیسي - چې دے اصلی ارباب نه دے - هډو که دے
نه دے - نو ځامن به نې شي - نيسي به نې شي - ستاسو په مخ کښ
دیر خلق سیدان نه شول؟ صدیقیان او عباسیان نه شول؟ او
قریشیان خو به هډو شمیر و نه -

۷ | مولانا عبدالقادر لیکی -

”پښتو ژبه“ د دنیا په زړو ژبو کښ د اکثر ژبو نه زړه ده - د
فقه اللغة ماهران چې څومره د دې څیړنه او لټونه کوي - نو هغه
هو مره دا خبره څرگند یږي - چې پښتو یوه ډیره قدیمی ژبه ده
زړه واورې چې ځنې تاریخ دانان داسه هم پیدا شوي - چې د دعوې
ته نې بڼې دا ځکه - چې د دنیا ټول قامونه د پښتنو د علاقې نه خواږه
شوي دي - او د دنیا د ویرو ژبو موندل پښتو ده -

دا ځان د دې قسم تاریخي نظریاتو د بحث نه دے - یوه
اشاره قدر ځکه ضروري وگڼلې شوه - چې سره د دې ژبې
د قدامت او زوړوالي د دې په برخه هغه ترقی و نه رسیده کومه
چې د دې نه د وروستو د زیکیدلو ژبو نصیب شوے ده - داسه
ولې اوشو؟ د دې د بحث هم دا ځان نه دے - صرف د ورو
قدرې وینا به کافی وي - چې د آدې وار تیر شو - اوس د دې لار
لځي -

د دنیا نور و ژبو او قامون اکثر و خپل کور پور کړې دے۔ بلکه د
دیرو پر کښ وارتیر هُم شو۔ د پښتو وار پر هیله اوس راغے۔ د دنیا
دور دغه رنگ بدلیږی رابدلیږی۔ او وایي۔ ”پتی له نئے خدا ځای په
شخصی کښ وړکوی“۔ دروند کاترے تل د تالاب تل کښ بوخت وی۔
خو چر را اولړدولے شی۔ نو قول تالاب چپے چپے او لاند باند شی۔
وایي کنه چر“ د پښتو کاترے په اوبو کښ نه ورستیږی“
حکه نو د ترقی پیدان کښ د دے کاتری یو ځل برسیره کیدل
لازمی وو۔

۸ سید نصر الله جان مشوانے لیکي۔

”قوم خه ته وایي؟ په سیاسي علم کښ قوم د بند یا نو هغه ټولی
ته وایي چر ځانونه نئے په خپله رضا د زمک په مخصوصه خطر کښ
په یو تنظیم کښ داسے راغونډ کوی وی۔ چر د خپل تنظیم د چلن
د پاره آئین او په خپلو کښ د یو تر بلر او د بهرنی قومونو سره
د تعلقاتو او د خپل ښیکر په اوښارنۍ په حقله مسودے، قوانین او
قاعدې پر خپله مشوره سره جوړوی۔ دا منظم ټولے په هر لحاظ په
اندرونی او بیرونی معاملو کښ اختیار مند وی۔ تنظیم یې اولسی
(جمهوری) وی۔ او خلق نئے په خپله خوښه پر مشورې چلوی۔ پر داسے
تنظیم کښ د خلقو یو تر بلر د ښه سمون لولو یو تړون وی۔ چر
په یو بل به نه بلوسی۔ او په قومی معاملو کښ به نئے آواز یو وی۔
پوهان وایي چر په ارتقائی لحاظ انسان دے تنظیم (قومیت) ته
په را رسید و کښ ویر وخت اخستے دے۔

۹ حافظ محمد ادریس د طوږ لیکي۔

د شاعری د پاره تعلیم ضروری نه دے۔ دا یوه قدرتی ملکه

ده۔ چر خدا نئے پاک نئے چاته او بڅښی۔ د هغه د خولے نه د خبر په ځای
ملغلرے دوریږی۔ او د دے وجهه نه مشرانو وئیلی دی۔ الشعراء
تلا میذ الرّحمن۔ داسے ویر شاعران تیر شوی دی۔ چر هغوی په
خبره فخر کړے دے چر څوونو شعر و هې دے۔ کسې نه دے۔
من ندانم فاعلاتن فاعلات شعر سیکویم به از قند و نبات

خو د دے دا مطلب نه دے۔ چر د شعر او د تعلیم په مین کښ
منافات دے۔ که د قدرتی ملکه مثال د خود رو مکنون دے۔ نو تعلیم
په چمن کښ لکوی۔ او د هغه ښائست زیاتوی۔ دغه وجه ده۔ چر په
دنیا کښ څومره پاخه پاخه اُستازان تیر شوی دی۔ او تل عمر
د خلقونه د عقیدت خراج اخستے دے۔ هغوی اکثر ښه تعلیم یافته
تیر شوی دی۔

د پښتو شاعری هجده او د پښتو ادب بادشاهه خاوشال
خان که یو خواتر د فتاح ازل د طرف نه د شاعری بے مثله ملکه
موندلے وه۔ نوبل خواتر یې د تعلیم په ذریعه هغه له پور پور
جلا وړ کړے وه۔ دده نه وروسته په پښتو ژبه کښ دیرو
خلقو شاعری کړې۔ لیکن د نظم د پاره چر کوم قواعد او
ضوابط مقرر دی۔ د هغه خیال چاته وه ساتلے۔ او نه نئے ساتلے
شے۔ د شاعری مثال د یو صبا رفتار اُس وه۔ چر په کومه
غاره به سم شے په هغه به سم شے۔ خاوشال خان اول سرے
دے۔ چر دے اُس ته نئے قیزے واچولے۔ او د هغه رفتار
د بیان، د بدیع، د عروض او قوافی په لارو بوا برکته لکه
په خپله وایي۔

پښتو ښه شعر ما پیدا کړو۔ کنزه شعر د پښتو وه غیر سال

نہ یے وزن نہ تقطیع نہ عروض وَا دود مصرعہ د خفیف بخود د طال
 [۱۰] سید تقویم الحق کا کخیل لیکھی۔

”د علیخان اصل نوم ”علی احمد خان“ وَا۔ د جندی خور پہ غاڑ
 پہ یوے وَا غوند بانہا کیں پیدا شوے او ددغے خور پہ صفا
 اولو لوٹے شوے دے۔ ”جندے“ د ہشتنغر پہ علاقہ بھیدی۔ او
 د تنگی چارسدے خواؤ شا وارہ وارہ کلی پر آباد دی۔ د
 وجھے نہ د علیخان ژبہ او لہجہ خالص اشترئی دے۔

ہشتنغر تہ علیخان خیل وطن وائی۔ او ددے خیل وطن سرہ
 د ہغہ دیر محبت دے۔ ہغہ د خیل ژوند اکثرہ حصہ پہ دغہ
 وطن کیں تیرہ کرے دے۔ د مینے د لاسہ خور دے د وطن نہ
 باہر در پہ در گزید لے دے۔ لیکن دا نہ معلوم مہی چہ د ژوند
 زیاتہ حصہ د ہغہ پہ بل وطن کیں تیرہ شوے دے۔ حکم چہ پہ تول
 دیوان کیں بے د ہشتنغر او پیشور نہ (چہ د ہغہ محبوب وطن
 وَا) د بل ہیٹے تہ ذکرہ نشتر۔

علیخان د ہشتنغر د دلفریبی، بنائیت اورونق دیر قابل دے
 لیکن د ہغہ خیل محبوب پہ ہشتنغر کیں نہ وَا۔ بلکہ ددے وطن
 نہ لے وَا۔ غالباً دغہ وجر دے۔ چہ د ہغہ دغہ د محبت ژوند
 دیر درد ناک او بے آرامہ تیر شوے دے۔

علیخان د مجازی محبت پہ پورو ورو ورو د حقیقت معراج تہ
 خٹے دے۔ ددے وجھے نہ د ہغہ پہ دیوان کیں د مجازی سوز
 درد او ارمان ہم موندے شی۔ د عبوری دوسر حیرت او خور
 فراموشی ہم۔ او د حقیقی محبت او سروسر بنے ہم۔ داسے معلومی
 چہ د محبت ناکامیابی او د مجازی آشنا بے وفائی علیخان مجبور کرو۔

چہ د غمزنوز ورو نو آخری اسرے تہ خان اوسپاری۔ او یو خٹ دے
 دے دربار تہ اور سیدو۔ نو تیرہ زندگی او مجازی مینہ ورتہ
 دیرہ سپکہ او بے معنی بنکارہ شوے۔ لکہ چہ وائی۔

مطلب دا چہ ہرگز نشترہ پہ مجاز کیں شہ وفا
 یائے حال حقیقت دا دے یاخو بیا نہ موندہ ما
 دیر ژوندوت م پے تیر کرو پہ پس خاک پہ وا ویلا
 علیخان لہ فانی مینے
 گوئے او بنکے پہ دبستیا

[۱۱] ماسٹر عبد الکریم لیکھی۔
 پانڑے پہ خوشو قسمہ دی۔ د قرآن پانڑے، د کتاب پانڑے،
 د وئے پانڑے، د ژوند پانڑے، د تماکو پانڑے او د چایو پانڑے۔
 اگرچہ پہ خیل خائے پہ ہرہ پانڑے کیں خہ صفت شتر۔ ولے
 خا امید دے چہ نور بناغلی بہ ہم پہ دے خبرہ کیں خا ملگرتیا
 او کری۔ چہ پہ تولو پانڑو کیں د قرآن پانڑے دیرہ پاکہ او مبارکہ
 پانڑے دے۔

خو دیرہ مودہ کیں بی۔ چہ سیلی خوںو وطن تریوے۔ عجیبہ
 غوند پانڑے لہ چیر تہ نہ را وڑے دے۔ دا وطن ددے پانڑے دومرہ
 خوین شو چہ خیل قول قام قبیلہ یے پہ ککھہ و وطن تہ را وستل
 پہ لہو ورخو کیں یے پہ تول ملک قبضہ وکھہ۔ او نورے تولے
 پانڑے یے شاتہ کرے۔

دا پانڑے درنگہ تورہ او د خویہ دیرہ تر خردہ۔ دے تہ د
 چایو پانڑے وائی۔ دا نن صبا دھر چا د کوس میرمن دے۔ او د
 ہر چاتن وجود دے۔ خلق دیتہ دومرہ محتاجہ دے۔ چہ بے

وڌ دا جانت نه دکور نه بهر ته نه شي وتل - په خوا به خلقو وختي
سحر سترگه په جهاعت غرو لے - او دهر شخ نه به ئے اکاهو د
قران پانږه بکولے - خون صبا دغه خلے د چايو پانږه
نيولے دے -

اوس هم خلق وختي پاڅي - خوسترگه د چايو په پانږه
غروي - او ترڅو چه ئے دا بڼکل کړے نه وي نو دکور نه
بهر نه شي و تے -

۱۲ | آقائے امين الله خان زمريال ليکي -

” د يوے ژبه و روزلو (پاللو) ته د هغه ملت د
ټولو وگړو چه ژبه ئے روزله کيږي مرسته ضروري
او لازمي ده - ځکه چه ژبه په يوۍ يا دوه و يا لسوگانه
يا په يوۍ کلي او ښهر اړه نه لري - ژبه د ټول ملت مال
دے - او په هر ملت او ټبر اړه لري -

نو ټول ملت که لوئے دے - که وړوکه - که عالم
دے که امي - ټول و دے ته اړ او مکلف دی - چه
خپله ژبه چه د دوي طبعي او مشروع مال دے -
و روزي - او دا به هم وړ نه وي - چه دونه (دوه وړه)
دوون پيټ د يوۍ سري په سر کيښود شي - او يا دونه
(دوه وړه) گوانه چاره د يوۍ ټولگي په هيله پرېښود شي -

۱۳ | بناغلے عبدالرؤف بېنو ليکي -

” که که مونږ وايو ” دا الفاظ مترادف دی “
ترادف د اصولينو په تعريف د مفردة الفاظو وارديده
دی - چه پر يوشی يانې دلالت وکوي - مگر دا مفردة

الفاظ که که د وضع په اصولو کښ اختلاف سره لري - مثلاً
دا الفاظ سره مترادف دی -

ډبره ، سنگره ، گاره ، غرگه ، شاخه ، مرغ ، کانږه ،
تيريه - او داسے نور الفاظ که څه هم پر يو جنس دلالت
کوي - مگر په اصل وضع کښ اختلاف سره لري - ډبره
هرے ډبرے ته وايي - سنگره د غره لويے ډبري ته
وايي - گاره هغه ډبرے ته وايي چه او بو سولولے وي -
(د بعضو نورو په اصطلاح کښ يو داسے قسم کانږه چه د
کانږي او خاورے تر مينځه رنگ او جسم لري) غرگه گردی
ډبرے ته وايي - شاخه پيټه ډبره بولي - مرغ هغه گردی
ډبره ده چه وارے پر کيږي - کانږه هغه پيټي ډبره
ته وايي چه چه او بريده (برجي) پر تيريه کيږي (په
بعض نوره اصطلاح کښ کانږه اسم جنس دے - اطلاق
په هر قسم کيږي) -

” که دا الفاظ هر يو دخپلے اصلي معنې پر ځاي استعمال
شي - نو دا صراحت دے “

” د معنې صفتونه چه هره بليغه معنې باني په هغو سره
متصفه وي - دس دی - ليري دا ده - چه بليغه معنې بايد
واضح وي - يعني آسانه وي - او بے له کوم اشکال او عيق
فکره په ذهن کښ ځاي نيسي - چه په دے مزيت (خوبي)
شيوالي) کښ نو د رحمان بابا ديوان معنا تر اکثر و بلکه تر
ټولو ديوانونو حق داره دے - ويدا نظرونه ئے په دے
صفت سره موصوف او پيرسليس ، ساده او خواږه دی -

وگورئ په خه سادگي د خپلو اوښکو په اثره کيدل بڼاي. ه
 غرونه غرونه خوب په څاڅکي او بودرومي
 يار په سيند خما د اوښکو بيدار نه شه
 پابل څاهه د ځان سېزل داسه بيانوي. ه
 ستاله غمه په ځان زړه درځان سوزي
 لکه شمع پر زيارت د شهيدانو
 دويم صفت دا دے. چې بليغه معني تينکه او مطابق له
 واقع سره وي. مثلاً خوشحال خان وايي.
 خه خوشحال گزوي نه يم چې به دار کړم
 په ښکاره نارے و هم چې خوله ي را کړه
 دريم صفت دا دے. چې بليغه معني ملايمه وي. يعنې
 حال د مقتضيه سره سمه وي. مثلاً عبدالقادر خان و مستي
 په حال کې چې ساغر ته له لاسه لويده او مات شو دے.
 په خه مناسبو او د حال د مقتضيه سره سمو الفاظو باند
 عذر خواهي. ه

له مستي مې ښينه پريوت له لاسه
 ساقی! قهر را ته مړ کوه خوانی ده

ښاغلي عبدالحی حبيبي ليکي.

۱۴

”راډيو (ريډيو) د اوسني ساينس يو مهم اثر دے.
 او د شلم قرن په مخترعاتو کې يو داسه شے دے چې حقيقت
 هم ورته د فن يو شهکار وئيل شوی دے.
 که پخوانی خلق په دے نوي ايجاد خبر شوی وائے نو
 به دوئي دا خبره نه منله. چې سرے په خپل کور کېناست

وي او له زړو زړو ميلو فاصله څخه لرے د نورو خبرے،
 سازونه، مجلسونه واورې.
 مارکوني نوم عالم دا حيرت آور خبره په خلقو
 او منله. او اوس په هر کور کې يوه کوچنۍ آلې شته چې
 دا کار کوي.

د راډيو د ايجاد اساسي نظريه او تهپوري دغه وه.
 چې په دنيا کې هر څوڼي آوازونه پيدا کېږي. دغه د غونډه
 ايتهر (فضا) کې عينا موجود دي. او هر څه چې د انسان
 يا حيوان له خوله را وزي. او نور ډول د غونډه ټول په
 فضا کې محفوظ کېږي. او دغه محفوظ د غونډه که د يوے
 آلې په ذريعه را وگرزول شي نو به يے انسان هر څه
 واورې.

مارکوني وکړائے شوائے دغه د غونډه چې د يوه مرسل
 په ذريعه د فضا چپو ته سپارل کېږي. د يوے بل آلې په
 ذريعه د بريښنا په قوه سره د نورو انسانانو غونډو ته
 اورسوي.

يوه علمي مجله ليکي. چې اوس علماء په دے فکر کې دي
 چې د پخوانو انسانانو د غونډه چې هغه هم په فضا کې موجو
 دي. د يوے آلې په ذريعه ثبت کاند. که د انسان دا خوب
 هم رښتيا شي. او يوه داسه آلې جوړه شي. چې پخواني د غونډه
 هم ثبت کړي. دا به د انسان نو بله علمي کاميالي وي.
 او بڼاي چې مثلاً د ځمکنۍ مشاهيرو خبرے چې پخواني کړے
 دي. او د فضا چپو ساتل دي. ريكارډ کاند. او د پرتاريخي

حقائق مونیہ بیا پہ خپلو غور و واورو۔

دغه نظریہ چہ پہ فضا کښې د غونډ محفوظ دی. او هیڅکله دغه
د غونډ نه فانی کیږي. یوه نوې خبره نږدې ده. د مسلمانانو پوهانو هم
دغه فکر درلود. نو کویا د رادیو د ایجاد نظریہ په پخوانو مسلمانانو
کښې هم وه. مگر مارکونی دغه نظریہ عملی کړه او د حقیقت جامه
یې په واغوسته.

دلته د دوه د خورا معروفو اسلامي پوهانو نظریې راوړم.
چې څنګه دوی تقریباً اوڅلور کاله د مخ دغه علمی نظریہ په
واضح ډول ښودلې وه. **شیخ اکبر محی الدین ابن عربی**
په اسلامي دنیا کښې د تصوف او اخلاقو یو لوړ عالم دے. دا
لوړ شیخ په خپل کتاب "فتوحات مکیه" کښې هسے لیکي:-

"أَمَّا الحروف اللفظية فانها تتشكّل في الهواء و لهذا
تتصل بالسمع على صورة ما نطق بها المتكلم و اذا تشكّلت في
الهواء قامت بها ارواحها و هذه الحروف لا يزال الهواء
ليسك عليها شكلها و ان انقضت عملها فان عملها انما يكون في
اول ما تتشكّل في الهواء ثم بعد ذلك تلحق بالامر"
(ترجمہ) حروف په هوا کښې شکل پيدا کوي. او له دغې وچې څخه
هم د متکلم خبره کت مټ غوږ ته راږيږي. هر وخت چې
الفاظ په هوا کښې متشکل شي. نو یې هغه اشکال عیناً قائم
پاتې کیږي. که څه هم د هغو الفاظو عمل (سماعت) ختم شي.
ولې چې د دوی عمل هغه وخت وی. چې په هوا کښې متشکل شي
وروسته نو دغه الفاظ نورو کایناتو سره شاملیږي.

وروسته شیخ اکبر دا سې لیکي.

"و هذه الحروف الهوائية اللفظية لا يتركها موت بعد
وجودها" یعنی دغه حروف او الفاظ چې په هوا کښې داخل
شوی دی. کورې فنا نه قبلوي. **فَأَكْبَرُ مَمْلُوءٌ مِنْ كَلَامِ الْعَالَمِ**
یعنی د لفظي اشکالو ځای زوال نه مني. ځکه نو ټول بقاء لري.
او فضا همیشه د خلقو په د غونډو ډکه ده.

۱۱۵ صديق الله رشتين ليکي:-

"کوم وخت چې مغولي امیر تیمور په (۸۰۱ هـ) کال په هند
حمله وکړه او پیل یې ونيو. نو د راکرزيو په وخت کښې
یې سید خضر خان له خپلې خوا د هند نائب السلطنت مقر کړو.
داسې څه موده ورسته بیا پاچا شو. خوشحال خان د خضر
خان کورنی ستایي او وايي. چې د دې کورنی د محمد شاه
په زمانه کښې پښتانه په عزت وو. هـ

بیا سلطان محمد شاه دده واده وه چې پښتون دده په عهد په عزت وه
بیا هرکله چې د دوی کورنی کمزورې شوه. نو یس له دوی
څخه په (۸۵۶ هـ) کال د ډیلي تاج او تخت د پنجاب د حاکم
بہلول لودی په لاس ورغې. ده په ډیلي کښې په خپله نامه
خطبه او سک ووهله. ډیر ځایونه یې ونيول. او د هندانو
د راجکانو سره یې سخت جنګونه وکړل. **بہلول لودی** د هند
یو نومیالې بادشاه او د لوړې عزت شېنک وه. (۳۸) کاله یې
په هند کښې د انتظام او عدل سره زبردسته بادشاهی وکړه
او بیا په (۸۹۴ هـ) کښې له جهان پل دے. **بہلول** د لودی کورنی
لومړی پاچا دے. دا ستر واکمن په علم او ادب کښې هم
لوړ لاس او پوهې خاوند وه. د پښتو ژبې شعر. نثر یې وړلې.

په "پته خزان" کښي نه يوه پښتو رباعي راغله ده. له ده نه دوستو
په (۸۹۲ هـ) کښي دده خوځي سکندر لودي پاچا شو. او بيا په
(۹۲۳) کښي ابراهيم لودي ته واراغې. چې اخر دې سړي د
بابر مغولي له لاسه شکست وخور.
۱۴ بناغله کل باچا خان الفت ليکي :-

” دا مني شوي خبره ده. چې عمومي توجه او اعتنا دهر
شي په اكمال کښي لوځي لاس لري. او بالعکس به اعتنائي لکه خزان
دهر باغ او بڼه د پاره سخت او مهلک مرض دې. هر شې چې
د خلقو د نظرنه اولويږي. هغه هيڅکله خپل موجوديت نه شي
ساتي. او ورو ورو دې لمن غوټه کيږي. ترڅو چې بڼي ورکاو
فناشي. نو پښتو ژبه هم چې ډيره موده له سهارو وتله وه. دغو
په سر او کلو کښي د لويو خلقو له نظره لرې ځاي نه و
وه. او ورو به دې هغه خپله پخواني پنکه له لاسه وتله وي. اولو
څه به ورته پاته وي. دا هم د پښتو ژبه ډير قوت او طاقت دې
چې په غرو او دغو کښي نه لا تر اوسه پورې لکه د څيري دونه
به باغوانه خپل ځان ټينگ کوي او په خزان کښي نه هم خپله
پاڅه شنه ساتله دي.

اوس چې په دې روښانه عصر کښي دا خبره بڼي ښکاره شو
چې د ملي ژبه ژوندون د ملت په ژوندون کښي تر هر څه زيات
تاثير لري. او ترڅو چې علوم او معارف د يو قام په خپله ژبه
نشي. د هغه قام په ذهني کښي ځاي نه شي نيولی. او د
علم الاجتماع پوهانو هم دا نظريه په پورې لوي او منله چې لکه
څنگه چې يو اقليم په خپل پياوړتيا وار او د خلقو په رنگ او خوځي کښي

ښکاره تاثیر لري. هم دارنگه په ژبه، لهجه او لغت کښي هم اثر کوي
او ورو ورو د يوې علاقې لهجه له بلې لهجه څخه او د يوه مملکت
ژبه له بل مملکت څخه بيلوي. نو لکه څنگه چې د يوه ځاي
مخصوص بوټي په بل ځاي کښي نه شته کيږي. د يوه ځاي
ژبه هم په بل ځاي کښي وده نه کوي. او عموميت نه پيدا
کوي.

بناغله کل خان مومند ليکي :-

” د پښتو او پښتوالي تشرېح چې د انساني، اسلامي او
پښتني فضائلو بيان دې. او د پخوانو پښتو د اخلاقو، آدابو،
عاداتو، دود او دستور او د ژوندانه د ډول او څه او څه
ښوونه ده. حقيقتاً خوراگران کار دې. او د هر چا د لاسه
نه دې پورې. لکه چې متل دې. چې ”پښتو چا تر سره کړې ده؟“
هم د غصې چا بشپړه څرگند کړې هم نه ده. بالفرض که څوک
وغواړي چې په دغه موضوع کښي څه وليکي. نو په يو کتاب نه
کيږي. بايد چې کتابونه وليکي. ځا خوندي خلق چې بشپړ علمي
استعداد او قلبي توان نه لري. د تېرو او اوسنيو له حال او
احواله څخه پورې خبر نه وي. پښتو کښي شو او د پښتو سرلوڅي
شوې نه وي. د ټولو پښتنو په کليو او قاصونو کښي گوزيدلې
او ډيرې شپې نه په کښي کړې نه وي. ډيره پښتانه، سپين
ډيري او سپين سگر دې ليدلې نه وي. د هغوی له خوله نه د
پخواني پښتو او پخوانيو پښتنو غورې او کيسې اوريدلې نه وي.
پښتني او واقعات دې له سترگو تېر شوي نه وي. دوه پوهه، تېره نظر
او مکمله مميّزه قوه و نه لري. لنډه دې دا چې يو پياوړې (داهي)

سڙ نه وي. نو هغه به د پښتو له بشپړ بيان او تشرېح څخه عاجز وي -
 څه هيله كوم. چه په مونږ كښ د غځه سړي ميندۀ شي. چه يۀ له
 اروپايي او امريكايي ليا (لا) نورو پردو سترگو نه په خپلو پښتنو
 سترگو "پښتنو" او "پښتو" او د دوئي "اوس" او "پخوا" ته وگوري -
 او د "ريښتينو پښتنو" صفات او مزيا او اخلاق او د "ريښتيني پښتو"
 او پښتوالي حقيقت څنگه چه بنايي بيان او څرگند كړي؟

برهان الدين خان كشككي ليكي :-

۱۸ "يمن د عربستان په ټولو ولاياتو كښ له كرددو څخه ښه
 موږ او خورا حاصل خيزه ولايت وه. او له خورا قديمه زمانو راپسې
 د تمدن او تهذيب. د تجارت او صناعت يو لوئ مركز وه. د
 سبا او د حيدر عظيم الشان سلطنتونه هم د غلته قائم وو. د حضرت
 نبوي له ولادت څخه تقريباً پنځوس كاله پخوا د عيسوي سن په ۵۲۵
 كال كښ حبشي عيسائيانو پر (يمن) باند قبضه كړه وه. (حضرت
 نبوي) له ولادت څخه څو كاله وروسته پارسيان پر (يمن) باند قابض
 شوي وو. او دلته د (پارس) يو واکمن او والي منصوب وه. چه پر
 (يمن) باند يۀ حكومت چلاوه.

د اسلامي تحريك په مقابل كښ په (يمن) كښ متعدد عوائل
 موجود وو. مثلاً د جنسيّت اختلاف چه (يمن) "قحطاني" وه.
 او د اسلام داعي "اسماعيل" وه. د يمن خلقو پر خپل قديمي
 جاه و جلال او تمدن او كمال افتخار كاوه. او ټولو عربو په واقعي
 ډول سره د دوئي مشرتوب تسليم كوله. او په كورد (عربستان) كښ
 هم دوئي د سيادت او حكومت مستحق گڼل كيدل. په (عربستان)
 كښ به هر چيرۀ كه كوم منظم او مرتب حكومت موجود وه. هغه

به خو نسلاً د هم دغه كورني د افرادو څخه وه. لكه څه وخت چه
 له (يمن) څخه د (كنده) د قبيله جرگه او وفد راغ. چه د (يمن)
 يو شاهي كورني وه. نو د حضرت محمد مصطفی په نسبت
 يۀ د غځه خيال وكړ چه كواكي (حضرت) هم د هم دوئي له كورني
 څخه يو ټولواك او امير ده. نو د وفد رئيس له (حضرت) څخه
 داسه پوښتنه وكوله چه "يا رسول الله! آيا ستاسه او څو نږ كورني
 سره يوه كورني نه ده؟ (حضرت) په جواب كښ ورته وويل چه
 "موږ د (نضر بن كنانه) له كورني څخه يو. نه پر خپلو ميندۀ تمه
 لگول شو. او نه له خپلو پلرونو څخه انكار كوله شو."

په يمن كښ د اسلام د اشاعت لوئ عائق او مانع همدغه
 كيدۀ شو. چه (يمن) د سياست له جانب د پارسيانو تر اثر او
 نفوذ لاند وه. او كورد يمني اوسيدونكي مذهباً على العموم
 جهودان يا عيسائيان وو. ليكن د قبول الحق په مقابلۀ كښ دغه
 كورد عوائل او موانع بلا اثر پاتۀ شو.

د اكثر سيدانوار الحق ليكي :-

۱۹ "تاسو ته معلومه ده چه د پاکستان په مختلفو صوبو او
 حصو كښ كومه غټه غټه ژبه ويئله شي. هغه بنگالي، سنډهي،
 بلوچي او پښتو ژبه ده. په دۀ ژبو كښ هره يوه ژبه داسه
 ده. چه په لكونو، كروړونو عالم يۀ وايي. هره يوه په كښ
 د ثابتۀ علاقۀ او د سالمۀ صوبۀ ژبه بللۀ شي. چه په هغه باند
 د هغه طبقۀ د خلقو ټول ژوند حاوي ده. يا داسه ووايي چه
 هره ژبه خپله، د خپلۀ علاقۀ د خلقو په ژوند حاوي ده. هره
 ژبه خپل تاريخ لري. په هره ژبه كښ خپل ادب شته. د علومو

او فونو لڙ ڊير ڪتابونه دي - په مڪولونو ڪنډ پر دوس تدریس ڪښي.
په دفتر لڙ ڪنډ استعمالیدے شي - او داسے شان خپل یو بیل وجو
او حیثیت لوی -

دا هم تاسو ته معلومه ده چه د پاکستان د ټولو صوبو د ژبو
بنیاد او اساس دس ټرے دی - هندي، عربي او فارسي - ڪرېکالي
ده - نو هم په ڪنډ دغه درے ټرے دی - که پشتو یا پنجابي، بلوچي،
سندھی یا کشمیری ده - نو هم په ڪنډ دغه درے ټرے موندے شي
بلکه بلوچي خو په ظاهر ڪنډ لڙه وړاند ڪړے فارسي معلومیدي -

یعنی په ځنو ڪنډ هندي په لور د زمکے یا د جرو او تنے ده -
او عربي او فارسي په ڪنډ څانگے او پاتړے دی - او په ځنو ڪنډ
فارسي تنه او عربي او هندي لے اندامونه دی - غرض په هر
رنگ ڪنډ چه دی - لڙے دی که ډیرے - خو په دے ټولو ژبو
ڪنډ هم دغه درے لوی ټرے دلازمی اجزاؤ په مثال شاعری
اگر چه د انگریزانو د تسلط په وجه په دے ټولو ژبو ڪنډ د انگریزي
الفاظ هم شامل شوی دی - خو هغه زیات نه زیات دهغه څیزونو
او اشیاء نومونه دی - کوم چه فرنگیانو د ځان سره دلته راوړي
وو - په دے وجه هغه هم په خپلو اصلی زرو نومونو متعارف او
مشهور شول - لکه ریل، ټکټ، ټرائی، بینچ، ټول، کوټ، ټوټ،
تیلیفون، ریډیو او داسے نور ډیر څیزونه -

عبد الاکبر خان اکبر د عمرزو لیکي :-

د قبائلي پښتانه ټول یو شان دی - څوک دیو بل نه
ځان کم زیات نه ګڼي - د مزکو د ویش - د کلو د ویش قاعده تر
اوسه پور لا جاري ده - یعنی یو ټبر یا خیل چه څو کاله یوه مزکه

یا کله اوڅو دی - نو هم هغه هومره مده بل ټبر، خیل دغه کله، هر که
څو دی - په بعض ځاے ڪنډ دیرش کاله پس - او په بعض علاقو ڪنډ
لس او پنځلس کاله پس بدلون (ویش) ڪړي - دا د پام د دے
کوي - چه یو ټبر په بل او یو سرے د بل نه زور او دولت مند
شي - پښتونولي د ټول پښتون قام او خصوصاً د قبائلي پښتونو قامی
قانون دے - د نوی نوی قانون جوړولو څر ضرورت نشته -
اصولاً دا قانون مکمل دے - د شک په صورت ڪنډ د تشریح او ترجمے
ضرورت دے - په خپل کور ڪنډ یا د خیلونو په مینه ڪنډ چه یوه
جھګړه په کولی حل نه شي - نو د خیلونو سپین بریږي جمع شي - او
یو نیم ملا هم ورسره وي - دهغه خبرے جھګړے فیصله
او کړي - او یوه قاعد یا تړه هم ڪړي دی - د دے تړے فیصله
منلو پس د قبائلي د لښکر زور وي - یعنی که څوک د دے جرگے
فیصله او نه مني - یا تړه ماته کوي - نو د ټول قام لښکر راغونډ
شي - جرم پکړي - کورونه لے او سوږوي یا پر خپله فیصله په
زور او مني -

د ټبر، کورنی، د ژوندون طریقہ لے هم د ټبر په شان ده
او دهغه د ژوندون یو پاتے شوے نمونه ده - د کورنی مشر سپین بریږے په
خپله قانون دے - ښځے، خور، لور له د بدناهي سزا په خپله ورکوي - کومه
ښځه چه تور داره شي - نو ښځه او وژني - او سرے که تور دار شه - دده قتل
لازم شه - قاضي مجرم شه - په قبائلي پښتونو ڪنډ ښځه لکه د څارو و خرڅېږي
ولے قدر او عزت لے هم ډیر دے - په جنگ ڪنډ په دوئي څوک
وژنه کوي -

زباني ټول پښتانه شریعت خو مني - ولے عمل په خپلو دواجوڼو

دا بنائی۔ چہ رحمان د اولس پہ نبض ثورہ بنہ پوهیده۔ او ددے
خطرناکے بیماری یے ثورہ صحیح تشخیص کرے دے۔ هغه ته ددو
طلب یوه داسه لوبه بنکاری چہ دا هېو کمپزی نه۔ ثورہ چہ
دولت زیات جمع کرے شی۔ هومره به د نور راجع کو لو حرص
زیاتیبی۔

د رحمان بابا په خیال دولت دیو خو کسانو په لاس کین راغونډی
نه صرف قوم ته نقصان رسوی۔ بلکه هغه کسانو ته هم رسوی۔ یعنی
علاوه د غمونو، فکرونو او تلوسو نه د هغوئ اخلاقی حالت هم
خرابوی۔ عیش عشرت ترے مائله کوی۔ او روحانیت تر نه وکاړی
د دولت پرستار ته بت پرست وائی۔

خه وبت و نه سجد خه و دنیا ته بت پرست د پرستار ددے دنیا
ادبیت خه پر دولت نه دے رحمان! بت کچوړ شود سر زو نه انسان شو
بلکه محض د دولت په زور چہ خوک سرداری یا مشری کوی۔ د
هغه د سرداری نه انکار کوی۔ او وائی چہ "ثورہ چہ چا مال جمع
کوے وی۔ په هغه قدر او اندازه به د هغه جواب ورکوی"

بل خائے د دولت خواهش د جملو خطا و سرکثری۔ او دا
دلیل پیش کوی۔ چہ که محض دولت خه وقار یا خه حیثیت لرے۔
نو د ټولو نه به زیات د پیغمبر اسلام صلی الله علیه وسلم سره وه۔
رحمان بابا د دولت او دولت مندو خلقو نه دومره نفرت کرے
دے۔ چہ د سړی دا خیال پیداشی۔ کونډ دے ټولو مسلمانانو ته
د دنیا ترک کولو او رهبانیت تعلیم ورکوی۔ داکهان پر خکه پیدا
کیدی۔ چہ هغه د خپل زمانے دا وچته او امیر طبع د بد اخلاقی،
ظلم، سگدلی او بے ددئی نه مایوسه غونډ بنکاری۔ لیکن زروړه

کوی۔ په دے خبره کین ټول پښتانه یوشان دی۔ خاندانی او د کورنی د
ژوندون ټول کارو بار یے په خپلو قامی خاندانی رواجونو چلیبی۔ د
پښتونولۍ په قانون کین میلمستیا، ننوا ته، بدرگه، ټیگه، بدل ډیرے
لو یے دفعه دی۔ په ننوا ته خلق د سر دشمن بخښی۔ او دانه منل
قامی بے عزتی ده۔ د پښتون ټوله کتنه د میلمه د پام ده۔ په میلمه
او میلمستیا فخر کوی۔ ثورہ چہ د چا ډیر میلمان وی۔ هغه هوډ
هغه د عزت خاوند وی۔

۳۱ | فضل حق شیدا لیکي :-

"ننه م ډیر خوشحاله شو چہ د "رحمان بابا" په کلام کین م د
ټولو نه اول په دولت مندو خلقو یو زبردست تنقید او لید۔ ثورہ
هونسیار وک دغه سړے! او ثورہ یاریک نظر ته لرے! د خانی
په کور کین پیدا دے۔ لیکن د دولت را غونډولو دومره مخالف
دے۔ چہ د کارل مارکس مریدان هم ورته حیران دی۔

هغه وائی چہ "د دولت گرد او غبار په کومو زړونو پریوزی
په هغوئ روښنایي حرامه ده"

سبحان الله! خه عجیبه انداز دے دیان! کویا د هغه په نظر
کین دولت زړونه توروی۔ او کوم زړونه چہ تور شی۔ هلته
ضمیر مرشی۔ او چہ ضمیر مرشی۔ نو د انسان د لاسه خه خه
نه کیدی۔

"رحمان بابا" د دولت خمار یوه غټه نشه کثری۔ او دا
نشه د شرابو د نشه نه (چہ هغه عارضی وی) خطرناکه کثری۔ بلکه یو
داسه مرض یے کثری۔ چہ هیڅ دارو نه لوی"

د دولت جمع کو لو له دا لا علاج موض سره تشبیه ورکول

داویرہ پیل شی۔ چہ ہسے نہ دا مایوسی مسلمانان د ژوند دکشمکش نہ
دوستو پاتے نہ کړی۔ په دے وجه د خپلے نظریے وضاحت په ډیر زور
دارو لفظونو کښ کوی او وایي چہ "خو د هغه دولت مخالف یم
چہ په غلطه طریقہ جمع شوے وی۔ په زور، ظلم او زیاتی راغونډ
شوے وی۔ او په غلطه طریقہ استعمالیږی"

خو عبرتناکه خبره ئے کړے ده! چہ دولت بدانتی خود خرا
شه نه دے۔ بلکه غلط استعمال ئے خرابی ده۔ ه
په دنیا کښ بدی نشته که بدی نه وی له تا
هم خطر په کښ د سرشته هم گوهر دے بے بها
چرتہ خوند کاڼد د زهر و چرتہ خوند کړی د حلوا
کار هم واره موقوف دے

دسری په مدعا

بناغله صاحبزاده قلندر مومند وایي :-

۱۰۳

"رحمان بابا تراوسه پورے خلقو د یو صوفی اوتارک
الدنيا شاعر په حیثیت سره پیژاندے۔ صوفی خو به ورته خو هغه
اوائیم۔ خوتارک الدنيا وتر نه شم وئیلے۔ حکم چہ رحمان بابا دوه
قوٹی نه وه۔ چہ د ژوند ځنې ئے فرار کړے دے۔ هغه ځما اوستا
د ژوند ترجمان وه۔ هغه دا بد دیانتی چرتہ کولے شوه؟ هغه
د ژوند علم بردار وه۔ د ژوند له ولے تښتیدلے وے؟ هغه کښ
زندگی وه۔ د هغه گفتار کښ زندگی وه۔
وه۔ نو ځان ئے د خپل زړه د آواز نه څنگه کوښ کړے وے۔
او د زمانے د انقلاباتو نه ئے سترگه څنگه او ولے پټه کړے وے؟
هغه تارک الدنيا وئیل ځما په نزد د هغه عظمت ختمول دی۔

حکم چہ هغه په خپله وایي ه
ولایت دے خدا ئے هغولره ورکړے
چہ ئے اوکړو سکونت په دا دنیا
بناغله دوست محمد خان کامل لیکي :-

۱۰۴

"تهتره" د یو ډیر لوئے بری یادگار دے۔ نن
قریباً درته سوو کاله وړاندې د بلبن هائیم د جنگ نه دوه ویش
کاله وړاندې د پښتنو په مغلو د یو لوئے بری یادگار!
په یو ډیر لوئے جنگ کښ پښتنو په زرگونو مغل ډبرکړی وو۔
نو دشلمان او ملاکورو غوړیزه مزکه ماته تراوسه پورے د
مغلو یوه ویره لویه هدیره ښکاری۔ د تهترے څوک د هغه ډیر
لوئے قبرستان د ټولونو لویه خاڅه ده۔ که د ډیر او لکه
او خواؤشا مزکے او کښتے شی۔ نو یو نه زرکونه کپړے ډیر
کښ را اوزی۔ د بنیادمو، داسونو، قچرو او هاتھیانو
کپړے۔ دا حکم چہ دلته یو ډیر لوئے جنگ شوے وه۔ پښتنو
د صوبے واره ښکړے ماته کړے۔ او ډیر لوئے برے ئے
کړے وه۔

څوک مانه څوک تپوس اوکړی۔ چہ اخروا دومره لوئے بر
چہ دومره بنیادم او ځناور ئے ډیر کړل۔ خو د پاره شوے
وه؟ نو ځا ژبه به د بلبن هائیم د دهقان په شان نه ښلی۔ حکم
خو ځواب لرم۔ د بلبن هائیم د دهقان ژبه له دے کبله نه اړیده
چہ هغه ناپوه وه۔ دے د پاره چہ د بلبن هائیم په میدان کښ
د انسان او د انسانیت د پوهې د پاره هیڅ نه وو۔ هورے د
این او د فرانس د بادشاه څوار لسم لوی د مخالفو شهنشاهي

اغراضو او مفادو د خور وده - چې زرگونو کنا هکار، بے کنا بنیاد
په کښ دل شول - د هغوی کپرو د انسانیت د پوهه د پاشخه
وینا نه لوله - خو د تهره د خواؤ شا د زمک لاند په تنگ
او ناموس کپړه داؤ کوونکو پښتنو هلوکی هم پراته دی - او د
کبرتونو، پښتنو ته په سپک نظر کتونکو، بے شکو، بے ناموسو
مغلو کپړه، تشه توره کپړه هم پرته دی - شاید چې د
خو هغو بے حیا او بے شرمو مغلو کپړه هم تر اوسه د دغه
زمک لاند زبښل شې - چا چې دیوے صافی جینی بے غږی
سره د خوارو، خو د تنکیالو پښتنو د عزت رگ سکون له وه -
خکه چې د هغو مغلو فوحدار حسین بیگ په نظر کښ پښتانه دوږ
سپک وو - چې د هغوی ملکات نه د محمد امین خان د سچرے
سپی کنترول -

تهره په خوارۍ، خرابۍ او بے سرو سامانی کښ د تنگ،
غیرت او خود دارۍ، د پښتو علامت ده - تهره په حقه
د پښتون د ویر سخت انتقام او پوره اخستو نښه ده - او بیا
ورسره د تهره په سر د بصیرت د خاوندانو د پاره
په روښانه تورو کښلی دی - چې "پښتون د ښمنی هیرو له شی
خودوستی نه شی هېرولے"

۲۲ | ښاغلی محمد نواز خان خټک لیکي :-

"د کابل (افغانستان) د پښتو ټولنه" له خوا یو کتاب "پته
خزانة" چاپ شوه - وایي چې دا قلمی نسخه په ۱۲۲۸ هـ کښ
لیکل شوے ده - د "پته خزانة" چاپ کوونکي ښاغلی حبیبی
وایي - چې دا نسخه ویده زړه وه او په ویره خوارۍ د

چاپ قابل شوه - د دغه کتاب (پته خزانة) لیکونکي محمد هوتک
وایي - چې عبدالرحمن بابا په بهادر کلی کښ په ۱۲۲۸ هـ کښ
زیږیدلے او په ۱۳۱۸ هـ کښ نه حق رسیدلے دے - او د
پلار نوم یې عبدالستار یادوی - دا گمان کوی چې دیوان
یې په ژوند مرتب کړے دے -

"پته خزانة" دے کښ شک نشته چې لوئے ادبی کار دے
د شاه حسین د زمانے محمد هوتک د خدائے غریق رحمت
کړی - چې په لوئے محنت سره یې دا پته خزانة راغونډ کړے
ده - او بیا پښتو ټولنه دا "پته خزانة" پته او نه ساتله - او پښتو
خوا" یې په کښ حصه داره کړه - خو غرض د دادے - چې د
رحمان بابا متعلق چې کوم تاریخونه ښایي درست نه دی - او
نه دا صحیح دی - چې رحمان بابا په خپل ژوند خپل دیوان
مرتب کړے دے -

واخي چې اوس او کورو چې دا څنګه غلطه ده چې رحمان
بابا په ۱۲۲۸ هـ کښ پیدا شوے او ۱۳۱۸ هـ کښ وفات شوے
دے - د زیږیدو متعلق په ټینګه څه ویل کړان دی - البته د
وفات د تاریخ په باب کښ ویر غټ او کلک شکوک پیدا کیږي -
هغه دا ښه چې

(۱) د ۱۳۱۸ هـ په تکمیل کښ یوه میاشت دوه ورځے پاته دی -
چې اوږدګ زب عالمگیر مړ شو - یعنی اوږدګ زب مغلی باچا
د جمع په ورځ ۲۸ ذی القعدة په کال ۱۳۱۸ هـ (یعنی شروع
مارچ ۱۹۰۰) کښ په دکن کښ مړ شوے دے - (او کوی
مآثر عالمگیری اردو ترجمه صفحه ۳۷۹ طبع حیدرآباد دغه

عملی طور سره د هغو هدايت كړې وې.

د اسلام راتلو سره د عربو زړه تهذيب او تمدن نقشه بدله شوه. او هغه بنيادم چه په نوم بنيادم وو. ولې د اخلاقو او اطوارو په لحاظ په اكثر و خبرو كېن د حنا ورو نه هم بد تر وو. په اصلي معنوكېن د اشرف المخلوقات د لقب حقدار او كوزيدل. په نه خه خبره جنك جگرې بندې شوې. ورې لويې سرداري ختمې شوې. او ټول مسلمانان د يو باقاعده نظام د لاندې په خپلو كېن روڼه روڼه شول. د بنيادمو خريد فروخت بند شو. آقا او مريې، ميرمنه او وينزه، امير غريب سره برابر شول. بنحو ته په اول ځل د هغوئ جائز حقوق وركړې شول. او په اجتماعي ژوند كېن د هغوئ اهميت تسليم كړې شو. غلا غلتي او جوارئ او دغه شان نور بې شمارة اخلاقي جرايم چه د تهذيب انساني پر لمن كېن د ويره مودې داسې كوكژن دا غونه وو. د اسلامي تعليم په برکت ورك شول.

۲۷ | اجمل خټك ليكي:-

” څوڼو يو مشر دے. خدائې پاک د ویر ژوند وركړې چه خه صلاح مصلحت پېښ شي. نو هغه ته لار شو. او هره پېښه او هره خبره چه وي. هغه ته را ته د خپلو تجربو پر برکت جوړه كړي. خه موده مخكېن مونږ ټول ناست وو. د دغه مشر سړي خبرې مو په خوند اوریدې. دے كېن څوڼو يو بل ملگرې را غلو. او كېنېناستو. د راشه درشه نه دوستو ته اووې. فلانكي صاحبه! نن خه يوې صلاح له تاته را غلې

يې. خبر به يې چه واده كړم. ولې حيران يې چه څنگه كړم وكرم؟ ماته خودا زړه وايي چه دكلو د خلقو هغه زړه لانه ما نجه هېرې كړم. او بس يو هوتل كېن دوه څلور اشنايان را اوښولم. ښه تي پارتي وركړم. او نكاح او تهره. ستا څنگه خوښه ده؟

مشر چه دا واوريدل. نو خپله كرسې كېن لې او خوزيد. را او خوزيد غوندې. بيا لكه مار چه حمله ته تيار شي. هغه شان يې چچه او كړله. د پټكي لاندې يې كوتې ورننه ويسته. سر ته او كړولو او كشر ته يې او كتل. وې ته خندل. مونږ پوه شو. چه مشر د خپلو تجربو د كوهي نه خه دا دارو راويستو ته تيار شه. مشر يو ځل بيا مونږ ټولو ته او كتل او داسې يې او خندل غوندې. او بيا يې هغه كشر ته مخ را وړولو. وې ته وې خه ووايم. ته په خپله ویر هښيار يې نو. ځما په خيال كېن خودا خبرې دي.

كه نيت د د كړې وي. چه ټول ژوند په چا و نړي كېن چته په بنگله كېن يا هوتل كېن تير وې. چه دوغ يې. بنگله او كلب كېن به يې. او چه د څو رښه. هسپتال ته به ورشه. چه ژوند يې نو په چپراسيانو، اردليانو او نوكرانو كېن به ژوند تير وې. او چه مريض شه نرسانه او كپور دان به د مخكېن دوستو كېنې. چه واده بنيادي وي د هوتل په بېره كانو به ښايسته وي. او چه خدائې مټ كړه مرگ راځي نو د ميونسپل كميتي څلور ملازمان به د كفن، دفن او جنازه او كړي. نو كه دغه ژوند د خوښ وي. نو ويره

د شپږ وفتو يو ځلي چي خاندی - نو د دنیا تکلیفونه او
د ژوند ترڅي آزمائني د خوشحالي او وخت تيري په خوب وکړي
ونغاړي - مسکايي د غنډن آسمان په گورو وريځو کښي
را لږ زیدونکي بریښنا ده - چي خفه وي نو تاسو د هغه د
اوکړي شخړه د سنجید کي نه سوا هيڅ اندازه نه شي لگوئ - دهغه
ژوند اگر چه د سپرلي دکلونو د بنایست ځنډلې خوشبوئي -
او د رنگ دکلون نه جوړ دے - خو افسوس چي درنگ او د
بوئي د دے دک (هيولي) مثال په بیدیا کښي سپر د پښکي د
کل دهغه غوټي دے - کومه چه و سپري بنېرازه او منجری
شي - خود چا نظر او زړه نه د بلنه ورکولو نه وړاند وړيږي.

(۲) بن پلوتہ بلہ ولہ د دے اولئی ہلے پہ مقابل کنب داوایی
چہ اول بائدہ دی۔ چہ د علمی مضامینود لیکلو اود تصنیف
کار دستی بے کتنے شروع کرے شی۔ او د لیکلو پہ مینم کنب چہ
کوم خائے ضرورت او مناسبت کوری۔ نو لغات او اصطلاحات
د بادی۔ او پہ بدیکت (خطو نو) کنب د نیسی۔ چہ لوستونکے
وربانڈ پوھیں ی۔ نو داسے پہ لہ صودہ کنب د ہر قسم

د نثر په دے پورته مثالونو کېن هغه ژبه استعمال شوه
چې روزمره وئیلے شی۔ الفاظ ئے خواږه دی۔ عبارت ئے
روان او ساده دے۔ ورے ورے جملے دی۔ او په محاورو
مصطلحاتو او متلونو ئے رغا و نره برابر شولے ده۔ او هر
قسم علمی، ادبی، تاریخی، اجتماعی مضمونونه په کېن لیکلی
شوی دی۔

دا نو ے ادبی نثر هغه ټولے خوابي لری۔ کو ے
چې په کار دی۔

منتور ادب

۱۵ بناغله حب الرحمان هوسا لیکي :-
”خدا د مینه او محبت دنیا !“

ستا په یاد م د عشق باغ سرسبز او خرم دے۔ او دبیلته غم
زیلے روح م په کېن ستا په یاد ترانے، زمزمه کوی۔

ستا د خوب ے خدا په یاد، چې ځن ے په پرهار ژونو ذرونو
مالکه دودل بولی۔ د ذره طوطی م د تصور او آرزو کانو د
غرونو په دنگو لوړو لوړو څوکو الوزی۔ او په دغه عالم د خیال
کېن ستا له یاد ے سرشار کړزی۔ او ستا د لطیف، نازک او
گلرنگی جسم په خیالی شینکې بڼ، سمسور او بنیرا څه باغ کېن
په چخار او په شپیلو وهلو لکه د موسیقار خپل وخت تیروی۔
ستا د ناز نازکو کرشمونو د کو بنوریدلو او خرام په یاد، د امید

د مطلب د ادا کولو د پاښ بیل بیل، جلا جلا مصطلحات پیدا
شی۔ نو بیا به دوئی بانو په خپله عمل د قانون دطبعی انتخاب
شروع شی۔ یعنی د ژب ے ارتقائی رفتار (د کاملید و تګ) سره
به ورو ورو هغه لفظونه چې ناقص وی پرېښو ے شی۔ او چې
کوم موزون او مناسب وی۔ هغه به د بقائے اصل (پاتے
کیدل د مناسب) په قانون سره په خپله تینګ او کلک
پاتے شی۔

خه په خپله د دغه دویم ټولگی ملگر ے یم۔ او دغه
م فکر دے۔ چې د ژب ے د ترقی دا بالکل فطری ترتیب دے۔
چې روم ے ژبه جوړه شی۔ بیا لغت۔ بیا نو مخکېن علومو
تدوین شروع شی۔ ځائ په ځائ چې کوم اصطلاحات د
حاجت په وخت کېن ایښو ے شوی وی۔ هغه دوستو یو ځائ
کړ ے شی۔

۱۶ امیر حمزه شنوار ے لیکي :-

”اوسنی زمانه کېن شاعران او ادیبان د قلمی ژوند
په تعبیر کېن د خښتو حیثیت لری۔ او څومره چې دیو قام
ادب وړاند ټک کوی هومره د هغه د ژوند معیار هم زیات
او چټکی۔ د پښتو ادب په ترویج کېن چې څومره بناغلو
ادیبانو او شاعرانو حصه اخسته ده۔ په هڅه کېن د عوامی شاعرانو
(د پښتو ژب ے د ملي شعرونو ویونکی) برخه څه کم نه ده۔
ځون په دے اولسی شاعرانو کېن ټوکل صاف هم یو لوی
حیثیت لری۔ او د ے په خپل وخت کېن د ”پښتو غزل“ اُستا
منل شولے دے“